

Programi smanjenja štete na zagrebačkoj trance sceni: pogledi i iskustva korisnika psihoaktivnih supstanci

Marić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:843214>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**PROGRAMI SMANJENJA ŠTETE NA ZAGREBAČKOJ TRANCE
SCENI: POGLEDI I ISKUSTVA KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH
SUPSTANCI**

Harm Reduction in Context of Trance Scene in Zagreb: Views and Experiences of Psychoactive
Substances Users

Matea Marić

Mentor: dr. sc. Kruno Kardov, docent

ZAGREB, srpanj 2020.

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	2
2. Harm reduction pristup.....	4
2.1. Harm reduction i scena elektronske glazbe.....	6
2.2. Harm reduction u Hrvatskoj i regiji.....	10
3. Trance scena.....	13
3.1. Trance scena u kontekstu rave kulture.....	13
3.2. Trance scena u Zagrebu.....	17
4. Metodologija.....	20
5. Rezultati.....	22
5.1. Trance scena u Zagrebu.....	22
5.2. Infrastruktura klubova i open air partyja.....	24
5.3. Psihoaktivne supstance.....	29
5.4. Harm reduction pristup - iskustva i navike.....	40
6. Rasprava.....	46
7. Zaključak.....	49
Literatura.....	51
Dodatak.....	53
Sažetak.....	56

1. UVOD

Harm reduction programi ili programi smanjenja štete oblik su politike prema drogama koja se usredotočuje na njihove štetne posljedice. Ti programi temelje se na stavu da ukoliko korisnik/korisnica ne želi ili ne može prestati s uzimanjem droga, društvo treba smanjiti štetne posljedice koje nastaju kod pojedinca i cjelokupne zajednice. U razvijenim zemalja zapadne Europe takvi se programi počinju razvijati već sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a u Hrvatskoj je tek krajem devedesetih epidemija zaraze HIV-om među intravenoznim korisnicima droga stvorila uvjete za uvođenje pojedinih oblika programa namijenjenih isključivo heroinskim ovisnicima. Međutim, dok se u mnogim državama ti programi konstantno razvijaju i evaluiraju, u Hrvatskoj su oni i dalje usmjereni gotovo isključivo na intravenozne korisnike droga. Osim što to možemo jasno zaključiti iz ciljeva *harm reduction* organizacija civilnog društva poput udruga Let, Help ili Institut, to eksplicitno stoji i u *Nacionalnoj strategiji suzbijanja zlouporabe droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2012-2017*. Time se zapravo zanemaruje činjenica postojanja drugih rizičnih skupina što može rezultirati većim propustima u prevenciji ovisnosti. Nacionalna strategija primjerice tek za buduće razdoblje predlaže osmišljavanje mjera za zaštitu zdravlja i sigurnosti konzumenata droga koji posjećuju noćne klubove i velike glazbene festivale, a koje uključuju osiguravanje hladne pitke vode, dostupnost prve pomoći na mjestu glazbenog događaja (educirano osoblje), informacije o prevenciji i smanjenju šteta povezanih s konzumiranjem droga u noćnim klubovima te promicanje i integraciju terenskog rada (tzv. *outreach*) u noćne klubove. Upravo će se tom aspektu programa smanjenja štete posvetiti ovaj rad.

S obzirom na to da su dosadašnja istraživanja kao jedan od glavnih čimbenika oblikovanja identiteta pripadnika *rave*¹ subkulture identificirala ne samo glazbu i ples, već i upotrebu psihoaktivnih supstanci, kvalitativnim istraživanjem koje je provedeno u sklopu ovog diplomskog rada, nastojat će se identificirati obrasci korištenja droga te adekvatni pristupi programa smanjenja štete u ovoj specifičnoj društvenoj skupini. U tom smislu rad se naslanja na prethodne istraživačke uvide prema kojima se među pripadnicima *rave* subkulture u potpunosti ostvario fenomen “normalizacije droga” i tako postao dijelom njihova svakodnevnog života, a suvremena plesna

¹ Iako je *rave* kao pojam danas relativno zastario, njime se i dalje označava elektronska plesna glazba i kultura u cjelini (Krnić, 122)

kultura postala je time nerazdvojno povezana s kulturom droge (Krnčić, Perasović 2013.: 146.) što u neadekvatnim uvjetima i u slučaju nepredviđenih događaja i situacija može imati štetne posljedice.

S jedne strane rad će sadržavati pregled teorijskih pristupa vezanih uz programe smanjenja štete te će se prikazati problematika njihova provođenja u Hrvatskoj od početka devedesetih, dok će se s druge pak strane analizirati potreba uvođenja *harm reduction* programa i među ostalim ugroženim skupinama (osim intravenoznih korisnika droga) i to na primjeru specifične scene elektronske glazbe – *trance* scene u gradu Zagrebu. *Trance* glazba oblik je elektronske glazbe koji se odlikuje bržim ritmom i specifičnim zvukovima koji potiču posjetitelje *trance* partyja i festivala na postizanje određenog tipa iskustva na plesnom podiju najčešće potaknutog konzumacijom psihoaktivnih supstanci. *Trance* scena naročito je pogodna za analizu ove problematike, posebice njen *underground* aspekt na kojeg će se fokusirati ovaj rad, s obzirom na to da *trance* partyji na otvorenom čine jedan od najrizičnijih oblika prakticiranja ovakvog načina provođenja slobodnog vremena zagrebačkih *ravera* zbog činjenice da se održavaju najčešće u predjelima izvan gradova koji su teško dostupni institucionalnim oblicima pružanja prve pomoći. Isto tako, klubove *trance* scene često zbog nedostatka financijskih sredstava karakterizira nezadovoljavajuća infrastrukturna opremljenost što može u slučajevima većih partyja imati i fatalne posljedice.

Kako bi se dodatno specificiralo istraživanje, rad je oslonjen na istraživanje koje je provela udruga Špica 2003. godine u kojem možemo primijetiti da su akteri *trance* scene u Zagrebu skloniji konzumaciji šireg spektra psihoaktivnih supstanci u odnosu na ljubitelje ostalih vrsta elektronske glazbe. *Tranceri* će tako u svrhu postizanja određenog tipa iskustva na plesnom podiju uz *ecstasy*, *MDMA*-u i *speed* konzumirati i *LSD* te psihoaktivne gljive. Potonja skupina, iako ne može u velikoj mjeri naštetiti fizičkom zdravlju pojedinca, može imati značajan trajni utjecaj na njegovo psihičko zdravlje ukoliko se konzumira na nepravilan način i u nekontroliranim uvjetima. Pravovremenom edukacijom i pravilnim reagiranjem na licu mjesta, takvi bi se slučajevi mogli izbjeći.

Rad se temelji na empirijskom istraživanju koje obuhvaća polustrukturirane intervju s akterima i konzumentima *trance* scene s ciljem utvrđivanja navika konzumacije psihoaktivnih supstanci,

eventualnih loših iskustava na partyjima kao i prijašnjih iskustava s *harm reduction* programima kako bi se dobio što bolji uvid u stanje na ovom specifičnom dijelu zagrebačke scene elektronske glazbe. Rezultati istraživanja ovakvog tipa mogli bi stoga poslužiti izradi novih oblika *harm reduction* programa u Hrvatskoj i time smanjiti eventualne štetne posljedice konzumacije psihoaktivnih supstanci na mjestima okupljanja sve većeg broja mladih ljudi.

2. HARM REDUCTION PRISTUP

Harm reduction programi ili programi smanjenja štete oblik su politike prema drogama koja se usredotočuje na štetne posljedice njihove konzumacije. Utemeljeni su na pragmatičnim principima i altruističkim strategijama u svrhu smanjivanja negativnih posljedica upotrebe droga, ali i s tim povezanih rizika (Marlatt, 1998.). Značilo bi to da filozofija koja stoji iza *harm reduction* pristupa prihvaća činjenicu da je korištenje psihoaktivnih sredstava u nemedicinske svrhe neizbježno u svakom društvu te pritom smatra da se politike prema drogama moraju usredotočiti na konkretne ishode korištenja droga bez obzira na to šalju li one simbolički ispravnu ili neispravnu poruku (Marlatt, 1998.). U tom smislu, vjeruje se da problem zlouporabe droga nije prvenstveno problem zakonodavnog sustava već da bi naglasak trebao biti na zdravstvenoj i društvenoj dobrobiti (Marlatt, 1998.). Provedbom programa smanjenja štete pruža se stoga pomoć korisnicima droga, njihovim obitelji i cjelokupnim zajednicama, a smatraju se alternativom *ratu protiv droga* (Marlatt, 1998.). Upravo iz tog razloga mnogi provedbu *harm reduction* aktivnosti vide tek kao puku borbu za legalizaciju droga no važno je napomenuti da se *harm reduction* programi provode i u zemljama u kojima droge nisu dekriminalizirane ili legalizirane. U tom je pogledu bitno istaknuti da pod štetnim posljedicama upotrebe droga podrazumijevamo i nepotrebna uhićenja konzumenata droga, posebice rekreativnih, pa se stoga *harm reduction* inicijative, između ostalog, zauzimaju za razvijanje komunikacije između korisnika droga i zakonodavnog sustava te policijskih službenika (Marlatt, 1998.). Važno je to iz razloga što postojanje dosjea kod korisnika droga utječe na njihovu težu integraciju u društvo zbog čega mnogi, čak i nakon liječenja, ponovno posežu za starim navikama (Marlatt, 1998.).

Još jedan bitan aspekt *harm reduction* pristupa jest integracija mladih i bivših konzumenata droga u samu provedbu programa. Smatra se da pojedinci koji imaju iskustva sa zlouporabom droga

moгу lakše doprijeti do ostalih konzumenata te ponuditi točnije informacije o načinima nošenja s problemima vezanim uz konzumaciju droga (Marlatt, 1998.). Sukladno tome, veća je vjerojatnost da će konzumenti iskazati suosjećanje s drugim konzumentima pa stoga služe kao svojevrsni “most” između mladih koji koriste droge i zdravstvenog sustava (Marlatt, 1998.). Radi se pritom o takozvanom *peer to peer*² pristupu pomoću kojeg se lakše, razumljivije i uspješnije prenose važne informacije posebice u kontekstu upotrebe droga.³

Programi smanjenja štete javljaju se još 1970-ih godina u Nizozemskoj, Velikoj Britaniji i Švicarskoj (Jovović, Mardešić, 2008.) dok se u osamdesetima sve više razvijaju kao odgovor na krizu zaraze HIV-om (Marlatt, 1998.). Prvi oblici *harm reduction* programa bili su stoga usmjereni na intravenozne korisnike droga s ciljem smanjenja širenja zaraze putem programa zamjene igala, odnosno dijeljenja čistog pribora za injektiranje droga. Danas su oni sve više usredotočeni i na ostale aspekte konzumacije psihoaktivnih supstanci o čemu će više riječi biti u narednim poglavljima. S obzirom na dosad iznesenu problematiku, osnovni principi *harm reduction* pristupa mogu se sažeti u nekoliko kategorija koje pomažu shvatiti samu bit provedbe takvih programa (Marlatt, 1998.: 49 - 57):

1. *Harm reduction* je javno-zdravstvena alternativa moralnom/kriminalnom i zdravstvenom modelu upotrebe droga i ovisnosti.
2. *Harm reduction* prepoznaje apstinenciju kao idealni ishod, ali prihvaća alternative usmjerene na redukciju štetnosti upotrebe droga.
3. *Harm reduction* je primarno pristup “odozdo” koji se temelji na iskustvima korisnika droga umjesto pristupa “odozgo” kojeg promoviraju donositelji politika vezanih uz droge.
4. *Harm reduction* promovira lak pristup svojim servisima.
5. *Harm reduction* je utemeljen na altruističkoj pragmatičnosti umjesto na moralnom idealizmu.

Osim ranije spomenutih generalnih načela *harm reduction* pristupa, u provedbu *harm reduction* programa, izuzev programa zamjene igala, ubraja se primjerice i edukacija o drogama te štetnim posljedicama njihove konzumacije, edukacija o spolno prenosivim bolestima i odgovornom

² *Peer to peer* - “vršnjak vršnjaku”

³ Iz filma: *Clubbing i zdravlje mladih*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gI_QbDuViMk (30.5.2020.)

spolnom ponašanju, savjetovališta za konzumente droga te drugi servisi usmjereni na integraciju bivših ovisnika i konzumenata droga u društvenu zajednicu. Radi se dakle o sveobuhvatnom pristupu usmjerenom na smanjenje štete koja može nastati uslijed kraće ili dugotrajnije konzumacije droga. Iako je *harm reduction* pristup nastao kao odgovor na krizu zaraze HIV-om, danas postoje i razvijaju se novi oblici programa smanjenja štete usmjereni na ostale skupine ljudi u riziku od štetnih posljedica konzumacije droga. Ovaj će se rad u tom pogledu posvetiti mladim konzumentima i eksperimentatorima s drogama na specifičnoj sceni elektronske glazbe.

2.1. Harm reduction i scena elektronske glazbe

Rastom festivalske kulture, a posebice utvrđivanjem povezanosti između scene elektronske glazbe i uporabe psihoaktivnih supstanci, razvijaju se drugačiji oblici *harm reduction* programa. Uz postojeće programe usmjerene na intravenozne korisnike droga, osmišljavaju se različite aktivnosti koje provode timovi stručnjaka i volontera u noćnim klubovima te na glazbenim festivalima. Takav način terenskog rada (*outreach*) usmjeren je prvenstveno na smanjenje štete nastale uslijed konzumacije različitih psihoaktivnih supstanci što obuhvaća dijeljenje hladne pitke vode, voća, letaka s informacijama o djelovanju pojedinih droga na organizam te pravilnom načinu njihove konzumacije kao i osiguravanje izdvojenog prostora u kojeg posjetitelji mogu “pobjeći” od glasne glazbe i mnoštva ljudi na festivalu (sigurna zona). Osim toga, *harm reduction* servisi usmjereni su pritom i na edukaciju o spolno prenosivim bolestima (dijeljenje edukativnih letaka, kondoma) te na pružanje prve pomoći u slučaju nužde.

Ukoliko se radi o zatvorenim prostorima, *harm reduction* organizacije najčešće će imati postavljen štand u mirnijem prostoru kluba. Posjetitelji pojedinog partyja štand će posjetiti ukoliko se žele informirati o utjecaju i pravilnoj konzumaciji droga, ukoliko žele popiti vode, cedevite⁴ ili pak topli napitak, a često će se na takvim štandovima naći i energetske pločice te pokoji komad voća. Slično je i s manjim festivalima na otvorenom dok se u slučaju većih festivala često radi o više punktova i organizacija posvećenih provedbi različitih aspekata *harm reduction* programa. Primjerice, na festivalu Shambala u Kanadi radi se o odvojenim servisima za pružanje prve

⁴ Praksa dijeljenja cedevite specifična je za udrugu DrogArt iz Slovenije.

pomoći, usluge testiranja droga, prostora sigurne zone i slično.⁵ Jako bitan aspekt rada pojedinih *outreach* timova na festivalima koji se odvija u prostoru sigurne zone jest psihološko savjetovanje u obliku individualnog rada s korisnicima droga. U tom kontekstu govorimo o pojmu *psychedelic harm reduction*⁶ koji se zasniva na teoriji da ne postoji *bad trip*⁷ već samo teško iskustvo uzrokovano konzumacijom psihoaktivnih supstanci koje predstavlja priliku da osoba nauči nešto novo o sebi i suoči se s potisnutim osjećajima.⁸ Osnovni principi “psihodeličnog” smanjenja štete jesu: a) stvaranje sigurnog prostora, b) “dadijlanje” i razgovor usmjeren na otkrivanje potisnutih osjećaja osobe koja prolazi “psihodelično” iskustvo c) činjenica da pojam “teško” ne treba poistovjećivati s lošim.⁹ Takav pristup utemeljen je na pojmovima *set* i *setting* pri čemu se pod pojmom *set* podrazumijeva kemijski sastav i farmakološko djelovanje pojedine droge kao i psihičko stanje pojedinca prije konzumacije droge dok se pojam *setting* odnosi na fizičku okolinu u kojoj je do konzumacije došlo.¹⁰

Radi ilustriranja načina rada organizacija usmjerenih na direktan rad s rekreativnim korisnicima psihoaktivnih supstanci u aspektu festivala te noćnog života mladih, predstaviti će se u nastavku ovog poglavlja rad nekih od najprepoznatljivijih aktera na tom području.

Organizacija MAPS (Multidisciplinary Association for Psychedelic Studies) pokrenula je projekt naziva KosmiCare koji se primarno provodi na Boom festivalu u Portugalu. Radi se o mirnom prostoru unutar festivala koji nudi profesionalnu pomoć ljudima suočenima s poteškoćama nastalim uslijed konzumacije psihoaktivnih supstanci. KosmiCare tim uključuje medicinare, psihijatre, psihologe, terapeute, antropologe, istraživače te nudi mogućnost individualnog savjetovanja i razgovora kao i prostor za kreativno izražavanje (Oak i ostali, 2017.,). Godine 2008.

⁵ Izvor: *The Surprising Truth About Drugs At Psychedelic Festivals* | Shambhala. Youtube kanal: PsychedSubstance. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ega9oDRJYsI&t=341s> (30.5.2020.)

⁶ U prijevodu: psihodelično smanjenje štete

⁷ Naziv za loše iskustvo nastalo kao posljedica konzumacije psihoaktivnih supstanci, prvenstveno psihodelika.

⁸ Izvor: Zendo psychedelic harm reduction: *The Zendo Project Training Manual*, URL: <https://zendoproject.org/resources/zendo-project-training-manual/> (1.6.2020.)

⁹ Izvor: Zendo psychedelic harm reduction: *The Zendo Project Training Manual*, URL: <https://zendoproject.org/resources/zendo-project-training-manual/> (1.6.2020.)

¹⁰ Izvor: Zendo psychedelic harm reduction: *The Zendo Project Training Manual*, URL: <https://zendoproject.org/resources/zendo-project-training-manual/> (1.6.2020.)

KosmiCare u suradnji sa organizacijom Energy Control pokreće uslugu testiranja droge na Boom festivalu što predstavlja još jedan važan aspekt provedbe *harm reduction* programa na festivalima elektronske glazbe. Usluga testiranja konzumentima omogućuje otkrivanje stvarnog sastava droge koju planiraju konzumirati.

Slika 1: Upozorenja o opasnostima vezanim uz prodaju droga, Boom festival 2012. (izvor: Manual of Psychedelic Support)

DanceSafe neprofitna je harm reduction organizacija koja djeluje na području SAD-a i Kanade. Osnovana je 1998. godine s ciljem promoviranja zdravlja i sigurnosti mladih konzumenata droga u okviru scene elektronske glazbe i noćnog života (Oak i ostali, 2017.). Usredotočeni su na pružanje nepristranih informacija o učincima pojedinih droga kako bi potaknuli mlade ljude da donose pravilne odluke o svom zdravlju. Osim što također nude mogućnost testiranja droga, DanceSafe ima i svoj *outreach* tim na festivalima, u noćnim klubovima i sličnim prostorima.

Zendo Project pokrenut je 2012. godine na Burning Man festivalu kao *outreach* projekt organizacije MAPS, a usmjeren je na pružanje sigurnog prostora kao i razgovora s obučanim volonterima za pojedince koji prolaze teška psihodelična iskustva. Karakteristika Zendo projekta

jest da njihovi stručnjaci tijekom boravka na festivalima pružaju i besplatan *harm reduction* trening za volontere i sve zainteresirane posjetitelje.

Osim što direktno utječu na smanjenje štete nastale konzumacijom psihoaktivnih supstanci, *harm reduction* organizacije ovog tipa imaju veliku važnost u edukaciji rekreativnih konzumenata droga o načinima pravilne konzumacije te ispravnog postupanja u “kriznim” situacijama do kojih dolazi uslijed nesavjesnog korištenja psihoaktivnih supstanci - bilo da se radi o samim korisnicima, njihovim prijateljima ili pak drugim posjetiteljima festivala i partyja. Što se pak tiče usluge testiranja droga, velika je vjerojatnost da će konzumenti koji saznaju da je sastav droge koju planiraju koristiti drugačiji od očekivanog, odustati od konzumacije te droge. Dobro to predočuje istraživanje kojeg su proveli članovi organizacije ANKORS na festivalu Shambala (Michelow, 2015.:15). Rezultati istraživanja prezentirani su na temelju 182 upitnika koja su ispunili posjetitelji *harm reduction* servisa postavljenog u sklopu organizacije. Kod korisnika usluge testiranja droge, istraživanje je pokazalo da će u slučajevima neočekivanih rezultata testiranja 50% ispitanika odustati od konzumiranja, dok će 17% vratiti pojedinu drogu (Michelow, 2015.:15). Iako 33% ispitanih nije bilo sigurno što je najbolje učiniti (Michelow, 2015.:15), savjeti *harm reduction* radnika na licu mjesta zasigurno su imali utjecaj u usmjeravanju prema sigurnoj odluci. Isto je istraživanje pokazalo i da će osobe koje su se već susrele s programima smanjenja štete koristiti *harm reduction* metode za rješavanje kriznih situacija (52%) kao i savjete vezane uz umjerenu konzumaciju (37%) (Michelow, 2015.: 26). Još jedno bitno saznanje jest i da će gotovo četvrtina (23%) ispitanika paziti da uz sebe ima prijatelja ili skupinu prijatelja koji će međusobno paziti jedni na druge (Michelow, 2015.: 26) što ide u prilog postojanju solidarnosti na festivalima poput Shambale o čemu će više riječi biti u narednim poglavljima. Također, ovakve informacije važne su i u smislu zagovaranja provedbe *harm reduction* programa budući da pokazuju da u slučajevima kriznih situacija nastalih uslijed konzumacije droga najčešće nije nužno potrebno uplitanje policijskih i medicinskih službenika, a samim time i inkriminiranje rekreativnih korisnika droga.

2.2. Harm reduction u Hrvatskoj i regiji

Programi smanjenja štete u Hrvatskoj s provedbom su počeli 1996. godine nakon što je Hrvatski sabor uvrstio *harm reduction* pristup u nacionalnu strategiju za suzbijanje zloupotrebe droga. U

naredne tri godine, programe smanjenja štete počele su provoditi udruga Help u Splitu, Hrvatski Crveni križ u Zagrebu, Zadru i Puli te udruga Terra u Rijeci. Dvjetisućitih se ovoj mreži *harm reduction* organizacija priključuje udruga LET iz Zagreba, Porat iz Zadra, NEovisnost iz Osijeka te udruga INSTITUT iz Pule. Spomenute su organizacije aktivne i danas te provode prvenstveno programe zamjene igala i štrcaljki kao i terenski rad s intravenoznim korisnicima droga. Osim toga, važno je istaknuti i sljedeće programe koji su neizostavni dio djelovanja *harm reduction* organizacija u Hrvatskoj: savjetovanje i pružanje psihosocijalne potpore, pravilno postupanje s infektivnim otpadom, dobrovoljno savjetovanje, testiranje na HIV i hepatitis B i C, podjela kondoma, prevencija spolno prenosivih bolesti, dnevni boravak, *drop-in* centri, educiranje i informiranje.¹¹ Sve aktivnosti programa smanjenja štete besplatne su i ne zahtijevaju uputnice ili čekanja na red, a podrazumijevaju - osobni kontakt i individualni pristup, anonimnost, povjerljivost, humanost i empatiju te pragmatičnost.¹² Zahvaljujući takvom otvorenom i jednostavnom pristupu, *harm reduction* programi u Hrvatskoj su prema riječima dr. Siniše Zovka iz Hrvatskog Crvenog križa utjecali su na izrazito nisku prevalenciju zaraze HIV-om među intravenoznim korisnicima droga kojom se ne može pohvaliti niti jedna europska zemlja.¹³

Slika 3: Safety box za iskorištene igle udruge LET

Slika 4: Udruga LET outreach

U trenutno aktualnoj Nacionalnoj strategiji za suzbijanje zloupotrebe droga za razdoblje od 2012.

¹¹ Izvor: HA-REACT Joint Action on HIV and Co-infection Prevention and Harm Reduction: *Harm Reduction Services in Synergy between Institutions and NGOs: The Croatian Experience* (2018). URL: <https://www.aidsactioneurope.org/en/publication/harm-reduction-services-synergy-between-institutions-and-ngos-croatian-experience>

¹² Isto.

¹³ Isto.

do 2017. godine¹⁴ programi smanjenja štete definirani su kao *specifični programi namijenjeni aktivnim intravenoznim korisnicima droga i sastavni su dio javno-zdravstvenih aktivnosti čija je zadaća pokušati približiti teško ugroženu populaciju ovisnika terapijskim programima i na taj način smanjiti štetne zdravstvene i socijalne posljedice nastale zbog uporabe droga*. Naglašava se pritom važnost razvijanja suradnje organizacija civilnog društva, državnih i javnih institucija te jedinica lokalne i regionalne samouprave s ciljem boljeg razvoja i provedbe programa smanjenja štete. Taj se savjet temelji na primjerima dobre prakse kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj budući da se od početka provedbe harm reduction programa radi o suradnji između različitih zdravstvenih institucija kao i ranije spomenutih organizacija civilnog društva.

Nacionalnom strategijom tek je predviđeno istraživanje mogućnosti za razvoj novih pristupa za zaštitu zdravlja i sigurnosti konzumenata droga u noćnim klubovima te na velikim glazbenim festivalima, a koje uključuju osiguravanje hladne pitke vode, dostupnost prve pomoći na mjestu glazbenog događaja (educirano osoblje), informacije o prevenciji i smanjenju šteta povezanih s konzumiranjem droga u noćnim klubovima te promicanje i integraciju terenskog rada (tzv. *outreach*) u noćne klubove. Bitno je spomenuti da se trenutno nijedna udruga ne bavi aktivno provedbom *harm reduction* programa u noćnim klubovima i na velikim glazbenim festivalima. U kontekstu zagrebačke, ali i općenito hrvatske *party* scene, postojala je dvijetisućitih Udruga Špica čiji je voditelj bio dr. sc. Benjamin Perasović, a čije su djelatnosti uključivale određene aspekte *harm reduction* pristupa poput dijeljenja besplatne pitke vode, voća te edukativnih materijala na partyjima i festivalima. Također, članovi udruge organizirali su različite akcije i radionice te su provodili istraživanja vezana uz područje upotrebe droga na sceni elektronske glazbe (Krnčić, Perasović, 2003.). Udruga je nakon kratkog vremena djelovanja prestala s radom kao rezultat pada masovnosti hrvatske *party* scene (Krnčić, Perasović, 2003.).

Kao primjer uspješnih *harm reduction* organizacija u regiji usmjerenih na mlade eksperimentatore s drogama ističu se DrogArt iz Slovenije te ReGeneracija u Srbiji. Udruga DrogArt osnovana je 1999. godine s glavnim ciljem smanjivanja štetnih učinaka droge i alkohola među mladima.¹⁵

¹⁴ Radi se o trenutno aktualnoj strategiji budući da nova još nije donesena.

¹⁵ Izvor: Web stranica udruge DrogArt. URL: <https://www.drogart.org/> (30.5.2020.)

Udruga uspješno djeluje i danas te je bitan i prihvaćen akter na sceni elektronske glazbe u Sloveniji uključujući pritom i *trance* partyje. Članovi udruge postavljaju sigurne zone u sklopu festivala i partyja, dijele besplatno voće, cedevitu, edukativne materijale te nude mogućnost razgovora s posjetiteljima. Ono što je posebnost ove udruge jest usluga testiranja droge. U redovnom radnom vremenu, konzumenti mogu do prostora udruge donijeti dio droge koju planiraju konzumirati nakon čega će im *harm reduction* radnici dati informaciju o njegovom stvarnom kemijskom sastavu. Radi se pritom o radu na smanjenju štete koja može nastati uslijed konzumacije neprovjerenih supstanci budući da dileri često “sijeku” (miješaju) pojedine droge s drugim supstancama kako bi dobili veću količinu ili se pak može dogoditi da se radi o drogi koja je “prečista” što može uzrokovati predoziranje.

Udruga ReGeneracija važan je akter na sceni elektronske glazbe u Srbiji budući da također pruža uslugu terenskog rada s mladim konzumentima droga. Članovi Udruge proveli su i veliko istraživanje među mladima koji posjećuju noćne klubove kojim je obuhvaćeno 3318 ispitanika.¹⁶ Pritom je utvrđeno da je 72% mladih barem jednom probalo kanabis, 37% amfetamin, 32% kokain, 35% ecstasy. Svaki deseti ispitanik probao je supstancu za koju nije znao što točno jest, svaka treća osoba koja koristi psihoaktivne supstance ne unosi dovoljno tekućine u organizam dok dvije trećine ispitanika kombinira droge s alkoholnim i energetske pićima. Za ušmrkavanje psihoaktivnih supstanci preko 80% mladih koristi novčanicu dok čepiće za uši nikada ne koristi 97% mladih. Budući da se radi o zemlji koja nam je teritorijalno bliska, rezultati navedenog istraživanja važan su pokazatelj navika mladih konzumenata droga ne samo u Srbiji već i u čitavoj regiji zbog čega je istraživanje provedeno u sklopu izrade ovog diplomskog rada također obuhvatilo pitanja o navikama konzumenata droga vezanim uz korištenje nepoznatih supstanci, čepića za uši, čistog alata za ušmrkavanje droga te pitanja o adekvatnoj konzumaciji tekućine za vrijeme partyja. Budući da se u ovom slučaju radi o kvalitativnom istraživanju zbog čega nije moguće dobiti uvid u stvarno stanje na sceni po pitanju spomenutih problema, sugovornici su, osim govora o vlastitim praksama, iskazali svoje generalno mišljenje o situaciji na sceni vezano uz navedenu problematiku.

¹⁶ Podaci prikupljeni istraživanjem prezentirani su u filmu *Clubbing i zdravlje mladih* kojeg je udruga ReGeneracija izradila za potrebe javnog zagovaranja za pokretanje nightlife outreach programa u Srbiji. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=gI_QbDuViMk&t=650s

3. TRANCE SCENA

3.1. Trance u kontekstu rave kulture

Trance glazba dio je takozvane *rave* kulture. Iako je *rave* kao pojam danas relativno zastario, njime se i dalje označava elektronska plesna glazba i kultura u cjelini (Krnić, 2012.). Osnovni aspekt *rave* kulture jest *party* koji se nameće kao njena vremenska manifestacija (Matković, 2000.). Partyji predstavljaju cjelonoćno ili višednevno iskustvo plesa i interakcije sa istomišljenicima na plesnom podiju i ostalim, sporednim prostorima. Upravo se na partyjima potvrđuje teorija o “tranzitornosti” *rave* kulture koja upućuje na njenu univerzalnu, globalnu razumljivost koja ne ovisi o lokalnim kulturnim specifičnostima (Matković, 2000.). Značilo bi to da su pripadnici *rave* kulture upoznati s karakterističnim obrascima ponašanja na partyjima bez obzira na to održavaju li se oni u njihovoj lokalnoj sredini ili pak na drugom kraju svijeta.

Prvi su *raveovi* bili ilegalni, a organizirali su ih ljubitelji elektronske glazbe kao i DJ-i koji su na takvim partyjima nastupali (Krnić, 2012.). Zbog brze pojave droga na sceni, početke *rave* kulture karakterizirali su česti problemi s policijom te medijski linčevi no već devedesetih *raveovi* postaju komercijalni i uobičajen su dio zabavne industrije (Krnić, 2012.). Paralelno s komercijalizacijom elektronske glazbe počinje i njena fragmentacija na širi spektar žanrova koji od tog razdoblja, osim *house*-a i *techna*, između ostalih, uključuju i *trance* (Krnić, 2012.).

Trance se kao kombinacija *house* i *techno* zvuka sa izraženim *synth* melodijama i psihodeličnim prizvucima pojavio u Njemačkoj (Krnić, 2012.). U skladu s novim zvukom, *trance* partyji uglavnom su se povezivali s konzumacijom LSD-a (Krnić, 2012.) koji najbolje odgovara cjelokupnoj atmosferi koju karakteriziraju DIY¹⁷ filozofija, psihodelične dekoracije i brzi ritam koji je uvjetovao prilagodbu pokreta na plesnom podiju u odnosu na ostale žanrove elektronske glazbe. Glavna osoba zaslužna za usmjeravanje osjećaja na plesnom podiju jest DJ koji prati reakcije publike i pokušava ju voditi kroz svojevrsno spiritualno putovanje (Krnić, Perasović, 2013.). Međutim, iako brzi tempo, promjene ritma te zanimljivi, psihodelični zvukovi utječu na

¹⁷ DIY - “do it yourself” ili “uradi sam” princip.

sveobuhvatno iskustvo pojedinca, mnogi svjedoče da im sama glazba nije dovoljna za postizanje takozvane ekstaze na plesnom podiju te zbog toga posežu za konzumacijom psihoaktivnih supstanci (Krnić, Perasović, 2013).

Iako se i *trance* glazba vremenom fragmentirala na više žanrova od kojih su mnogi nešto “mračniji”, na *trance* partyjima, a osobito festivalima, vidljivo je njegovanje prvotnog slogana *rave* kulture - PLUR. *Peace, love, unity, respect* ili u prijevodu - *mir, ljubav, jedinstvo i poštovanje*, koncept je koji je posebno izražen na nekomercijalnim *trance* festivalima gdje glavni naglasak nije stavljen na čistu konzumaciju glazbe i zaradu već na poštivanje miroljubive atmosfere, tolerancije te postizanje određenog tipa iskustva svakog pojedinca na plesnom podiju. Za potrebe ilustriranja načina funkcioniranja jednog takvog festivala koristit će se primjer OZORA festivala. Uz Boom festival u Portugalu, Ozora je najpoznatiji i najveći *trance* festival u Europi koji se održava u istoimenom selu u Mađarskoj još od 1999. godine.

Slika 15: Prostor glavnog floor-a tijekom noći (Izvor: web stranica Trancentral.tv)

Osim ukupno četiri *floor*-a¹⁸ s različitim tipovima elektronske i eksperimentalne glazbe, Ozora nudi mogućnost sudjelovanja na raznovrsnim radionicama i predavanjima utemeljenim na prethodno navedenim idejama i principima. Tu su prostori za kreativno stvaralaštvo te prezentaciju

¹⁸ *Floor* - engleska riječ koja je i kod nas postala uvriježeni naziv za plesni podij.

umjetničkih djela, prostori predviđeni za boravak djece, male trgovine sa svježim voćem i povrćem kao i štandovi s gotovim jelima. Osim klasičnih šankova na kojima postoji mogućnost kupnje sokova i alkoholnih pića, Ozora nudi niz štandova sa zdravim napitcima i čajevima po pristupačnim cijenama te punktove na kojima je moguće natočiti pitku vodu ili umiti se. U skladu s ekološkim karakterom, na festivalu ne postoje kemijski toaleti već se radi o iskopinama u tlu nad kojima su izgrađene drvene nastambe. Tuševi funkcioniraju po istom principu te se potiče upotreba prirodnih sapuna. Jedna od glavnih atrakcija Ozore jest i labirint u polju kukuruza te velika galerija osvijetljena UV svjetlima. Na festivalu postoji i zajednička kuhinja u kojoj se također povremeno odvijaju radionice, a važno je spomenuti i postojanje takozvane sigurne zone naziva *Haven* u kojoj se dijele letci s informacijama o savjesnoj upotrebi psihoaktivnih supstanci, kondomi te tablete magnezija. *Haven* je postavljen na mirnom mjestu van dosega glasne glazbe te funkcionira kao *chill out* prostor. U tom kontekstu treba napomenuti da u sklopu festivala postoje punktovi za pružanje medicinske i prve pomoći kao i vatrogasna vozila koja povremeno “rashlađuju” posjetitelje plesnih podija. Ono što je vrlo bitno za postizanje svijesti o svojevrsnoj društvenoj integraciji na zajedničkom prostoru festivala kao i razvijanju osjećaja “plemena” jest takozvana *ceremonija otvorenja*. Sastavni dio ceremonije jesu i kulturno umjetnička društva koja promoviraju tradicionalnu mađarsku kulturu, a vrhunac ceremonije jest paljenje krijesa ispred glavnog *floor*-a. Krijes pale konjanici ispaljivanjem zapaljene strijele nakon čega prisutni posjetitelji počinju trčati prema *floor*-u na kojem počinje set jednog od glavnih izvođača festivala. Ceremoniji otvorenja prethodi cjelodnevni (24 sata) set Goa Gill-a, utemeljitelja goa trance žanra.

Slika 13 i 14: Ceremonija otvorenja (Izvor: web stranica Transcentral tv)

Opisan način festivalskog života u kojem posjetitelji gotovo u potpunosti zaboravljaju na vanjski svijet i prepuštaju se sveobuhvatnosti iskustva i doživljaja možemo usporediti s konceptom privremenih autonomnih zona Hakima Beya. Hakim Bey anarhistički je teoretičar koji o Privremenim autonomnim zonama (TAZ - Temporary Autonomous Zone) govori kao o konceptu idealnom za ostvarivanje “*anarhističkog sna*” o slobodnoj kulturi (Bey, 2003.: 18.). Radi se pritom o prostorima za privremeni život i kreativno stvaralaštvo neovisno o ostatku društva (Bey, 2003.). Upravo su festivali ovog tipa u današnje vrijeme jedan od najvažnijih oblika TAZ-a, a nazivaju se još i *transformativni festivali*.

Slika 16: Laserske projekcije tijekom noći (Izvor: web stranica Trancentral.tv)

3.2. Trance scena u Zagrebu

Prvi partyji scene elektronske glazbe u Zagrebu počinju još u vrijeme Domovinskog rata, a organiziraju ih neformalne grupe zaljubljenika u tu glazbu (Krnčić, Perasović 2013.). Ubrzo su se pojavili i prvi klubovi na sceni koji nisu naplaćivali ulaznice poput Aquariususa, Gjura, Space Agressora i Mungosa (Krnčić, Perasović 2013.). Međutim, komercijalizacijom scene i otvaranjem novih klubova te organizacijom prvog velikog međunarodnog *rave* partyja u Zagrebu naziva *Under City Rave* 1993. godine, bitna je postala i zarada. Do 2000. godine scena je uznapredovala

do te mjere da je svakog vikenda partijalo između pet i sedam tisuća ljudi (Krnić, Perasović 2013.). Pritom su *underground* kolektivi koji svoje partyje temelje na promociji mladih, neafirmiranih glazbenika i DIY filozofiji postali rijetkost.

Veliku ulogu u organiziranju *underground trance* partyja od samih početaka imala je udruga Attack. Unutar kolektiva poput Attack-a, isticale su se *ideje ekologije, zajedništva, socijalne pravde te ljudskih i životinjskih prava* (Krnić, Perasović 2013.: 119). Već od ranog stadija, akteri okupljeni oko Udruge njegovali su ljubav prema specifičnim glazbenim žanrovima kroz koje su se takve ideje promovirale. Među njima iskristalizirala su se tri posebno istaknuta žanra - *punk, trance* i *dub*. Partyje i koncerte u sklopu udruge Attack organizirali su zaljubljenici u takvu glazbu i DJ-i (Krnić, Perasović 2013.) pa je stoga u okviru govora o *trance* glazbi važno spomenuti pokretanje Tribalizer kolektiva pod vodstvom Domagoja Šeksa. Tribalizer je bio prvi *trance* kolektiv čiji je cilj bio promovirati kvalitetu marginaliziranih umjetnika u području *trance* glazbe. Projekt se razvio kao protuteža komercijalnim partyjima koji su se održavali u prostorima poput Tvornice, Besta, Sokola i Aquariusa. Iz današnje je perspektive Tribalizer značio mnogo za razvoj scene. Najbolje o tome svjedoči činjenica da se noćni program Attack-a i prostora bivše tvornice lijekova Medika, u kojem je udruga smještena i danas, zasniva uglavnom na *dub* i *trance* žanrovima dok sama scena bilježi porast kvalitetnih izvođača *underground* scene.

Osim partyja u Zagrebu, članovi Tribalizer kolektiva su, zbog posjećivanja inozemnih partyja, razvili želju za organiziranjem *trance* festivala. U ljeto 2003. godine održan je i prvi takav festival u Martinskoj u Šibeniku naziva Underwater-Overground (UWOG) dok je trenutno u Hrvatskoj najpoznatiji Momento Demento (Mo:Dem) festival kraj Slunja. (Cvek i ostali, 2013.).

Slika 17: Mo:Dem festival kod Slunja, 2019. (Izvor: web stranica Mo:Dem festivala)

Zagrebačka se scena elektronske glazbe danas sastoji od većeg broja *underground* kolektiva koji funkcioniraju po sličnim načelima pa je tako Irie Garden najpoznatiji za *dub* dok su u području *trance* glazbe i eksperimentalne elektronike najprepoznatljiviji Pistolero, Hypnodelix i Hybrid. Navedeni kolektivi bave se uglavnom organizacijom partyja u klubovima te povremeno i organizacijom festivala na otvorenom. Glavni događaj *underground* scene elektronske glazbe u Zagrebu naziva *Zagreb Tribes* održava se jednom godišnje dok se u ostalim slučajevima radi o manjim partyjima u klubovima poput Medike i Željezničara ili pak open air partyjima u Jankomirskoj šumi kao i na drugim mjestima u okolici Zagreba. Upravo su ta mjesta relevantna za istraživanje provedeno u sklopu ovog diplomskog rada budući da su svi sudionici uglavnom posjetitelji *underground trance* partyja u Zagrebu.

Slika 20: Plakat za Zagreb Tribes 2018. (izvor: Music Box portal)

4. METODOLOGIJA

Istraživanje je provedeno na temelju prigodnog uzorka s ciljem detektiranja specifičnih obrazaca ponašanja vezanih uz upotrebu psihoaktivnih supstanci na zagrebačkoj *trance* sceni u svrhu utvrđivanja potrebe za implementiranjem novih oblika *harm reduction* programa. Prigodni uzorak obuhvatio je sudionike različitih uloga vezanih uz zagrebačku *trance* scenu kako bi se dobio uvid u obrasce korištenja psihoaktivnih supstanci u kontekstu partyja i festivala, subjektivne procjene različitih aspekata infrastrukture¹⁹ te prijašnjih iskustava s *harm reduction* programima. Ispitani

¹⁹ Pod pojmom infrastrukturne opremljenosti klubova misli se na adekvatnost prostora za provedbu partyja (veličina prostora, pristupačnost, klimatizacija, pristup tekućoj vodi za piće i umivanje, sanitarni čvor...).

su korisnici psihoaktivnih supstanci na zagrebačkoj *trance* sceni. Pritom se misli na konzumente scene, DJ-e te organizatore partyja i festivala. Cilj takve raspodjele sudionika jest dobiti uvid u navike i stavove posjetitelja navedenih događanja, ali i u razmišljanja i iskustva njihovih “pokretača” (provoditelja i organizatora) vezanih uz temu istraživanja. Prigodni uzorak obuhvatio je ukupno 12 sugovornika uključujući 2 aktivna glazbenika/organizatora na sceni. Istraživanjem su obuhvaćeni mlađi i stariji konzumenti zagrebačke *trance* scene. Sukladno tome, pojedini sudionici istraživanja aktivno prate zbivanja na sceni duže vremensko razdoblje (do devetnaest godina) dok neki od njih *trance* partyje u Zagrebu posjećuju tek nekoliko godina (minimalno dvije). Važno je napomenuti da su sve osobe obuhvaćene istraživanjem posjetitelji *underground* partyja. Do većine sugovornika istraživačica je došla putem osobnih kontakata sa posjetiteljima i organizatorima partyja, a pojedini kontakti ostvareni su metodom snježne grude.

Pri razgovoru sa sudionicima istraživanja korištena je metoda polustrukturiranog intervjua budući da ne ograničava sudionike na specificirane odgovore već omogućuje pribavljanje saznanja o individualnim iskustvima. Sve informacije o istraživanju i zaštiti njihovih podataka sudionici su dobili prije početka intervjua na Formularu za potvrdu pristanka na sudjelovanje u istraživanju. Intervjui su trajali od 20 minuta do sat i pol vremena, a provedeni su na mjestima koje su sugovornici odabrali (mjesto stanovanja, izdvojeni prostori klubova, otvoreni prostori te barovi) kako bi se postiglo što intimnije i opuštenije okruženje za provedbu istraživanja. Pitanja su prema protokolu intervjua podijeljena u četiri tematske cjeline s ciljem lakšeg detektiranja i strukturiranja informacija važnih za problematiku provedbe *harm reduction* programa na zagrebačkoj *trance* sceni. Pritom se radi o sljedećim cjelinama: a) *trance scena* u Zagrebu, b) infrastruktura, c) upotreba psihoaktivnih supstanci, d) prethodni doticaji s *harm reduction* metodama. Svi audio zapisi su po provedbi transkripcije izbrisani.

Podaci su analizirani tematski u skladu s protokolom intervjua te su na taj način i prezentirani rezultati. Prilikom prezentiranja rezultata koriste se direktni citati sudionika istraživanja prilikom čega su Dj-i/organizatori označeni slovom B i pripadajućim brojem dok su svi ostali označeni slovom A i pripadajućim brojem. Nalazi istraživanja podijeljeni su na četiri tematske cjeline: pitanja vezana uz općenito stanje na zagrebačkoj *trance* sceni, infrastrukturu klubova u koje

sugovornici izlaze, vrste i obrasce korištenja psihoaktivnih supstanci te eventualnih prethodnih iskustava s programima smanjenja štete.

5. REZULTATI

5.1. Trance scena u Zagrebu

Razgovori sa sudionicima istraživanja započeli su općenitim pitanjima o samoj sceni. Osim u svrhu dobivanja osnovnih informacija o općem stanju na sceni i vrsti iskustva pojedinih ispitanika u tom području, ovakav pristup početku intervjua važan je za eventualno suzbijanje nelagode te opuštenu početak razgovora. Budući da je zagrebačka *trance* scena prilično fragmentirana, sugovornici su na samom početku razgovora upitani o stilovima *trance* glazbe koje osobno preferiraju. Osim *goa trance*-a kojeg bismo mogli svrstati u nešto komercijalniji, mainstream aspekt *trance* glazbe radi se uglavnom o *underground* žanrovima poput *dark trance*-a, *forest*-a i *psy trance*-a. Sukladno tome, klubovi koje sugovornici posjećuju dio su *underground* scene koju karakterizira uglavnom nezadovoljavajuća infrastrukturna opremljenost o čemu će biti riječi u sljedećem poglavlju. Jedan je stariji pripadnik scene u razgovoru potvrdio poveznicu između različitih žanrova *trance* glazbe i klubova u kojima se pojedini puštaju prisjetivši se i nekih klubova iz ranijih razdoblja scene.

Danas se trance uglavnom održava u nekim klubovima koji su ful²⁰ underground i nemaju neku infrastrukturu osim možda onaj Depo di su sad počeli isto ti komercijalniji partiji, a ostalo je sve dosta derutno, u lošem stanju. Močvara je ajde još ok, ali tamo ni nema baš trance-a. Do 2002., 2003. su to bili baš klubovi kao Aquarius, Best i slično, ali to je bila goa. A ovaj trance kao danas možeš nać na underground mjestima i festivalima. (B1)

²⁰ Ful - izraz koji se koristi da bi se nešto istaknulo; skroz, u potpunosti.

Isti je sugovornik, ujedno i producent/DJ, potvrdio tvrdnju o fragmentiranosti scene, a osvrnuo se pritom i na trend konzumacije psihoaktivnih supstanci.

Kaj se tiče baš trance-a, ljudi uglavnom dolaze radi muzike. Podijelila se scena dosta na jedno četiri, pet smjerova trance-a i svako si odabere na koji party hoće ić, a dolaze radi zabave, muzike i uz to dobar dio ljudi uzima nešto. Ima i alkohola tak da nisu samo psihoaktivne supstance. Mislim da je alkohol neka baza i da dosta ljudi pije, a onda uz to i neke druge stvari konzumiraju. To je tak od kad su se u Zagrebu počeli održavat takvi partyji - od prvih raveova 90-ih do danas. (B1)

U okviru govora o motivaciji posjetitelja *trance* partyja obuhvaćenih ovim istraživanjem za odlazak na party, bitno je reći da su svi sugovornici, bez obzira na stilsko opredjeljenje, istaknuli da su sama glazba i kvaliteta izvođača na pojedinom partyju ono što ih najviše motivira za izlazak. Iako se prvenstveno radi o ljubavi prema glazbi, svi su sugovornici zaključili da im je na partyju jako bitna atmosfera i ljudi kojima su okruženi te niti jedan sugovornik nije naveo konzumaciju droga kao glavni razlog za izlazak.

Ja obožavam glazbu, ali ono što mene najviše obuzme je atmosfera na partyjima. Ako je atmosfera loša, onda je i party loš. Tu se definitivno radi o ljudima. Ne volim kad su ljudi pijane seljačine na partyjima. Ne volim gledat ljude kak sam stoje na partyjima i bulje. Meni je baš lijep osjećaj kad svi plešu i uživaju. Glazba je jednako bitna kao i atmosfera. (A7)

Budući da su upravo ljudi ti koji čine atmosferu pojedinog partyja dobrom ili lošom, zanimljiva je izjava drugog DJ-a koji je primijetio pozitivnu raznolikost posjetitelja *trance* partyja. Takve su izjave i iskustva važni za razbijanje stigme o posjetiteljima koji se često u javnosti prezentiraju kao narkomani i “klošari”.

Na tim partyjima ima i dizajnera, i intelektualaca ovakvih, onakvih... psiholozi, sociolozi, inženjeri, ferovci, ima fakat ljudi koji se ističu. Vidiš da rade nešto. Ja sam si to u ranijim

danima idealizirao kao neki svijet za sebe - ljudi briju²¹ na lijepe stvari, a ne Dinamo - Hajduk, Srbin - Hrvat. (B2)

Ista se osoba, govoreći o svojim prvim susretima s *trance* glazbom i partyjima, referirala na ranije spomenuti slogan *rave* kulture - PLUR.

Istovremeno sam u trance-u prepoznao nekakav entuzijazam, neku energiju koja je drukčija, ali je neporeciva i privuklo me je. Velim, trebao je jedan period privikavanja na samu mjuz²² - drukčije se pleše na trance nego na techno i drukčije se frizura radi i drukčije se na kraju i droge koriste i sve to, ali oni neki ideali PLUR-a su bili to što se traži, a što se na trance-u možda još i više ističe kao nešto čemu treba težiti. (B2)

Koliko su odrednice tog slogana i dalje ukorijenjene u zagrebačku *trance* scenu najbolje će pokazati izjave sugovornika vezane uz međusobno pomaganje i solidarnost u slučajevima loših iskustvima s konzumacijom psihoaktivnih supstanci, a koje će se navesti u narednim poglavljima.

5.2. Infrastruktura klubova i open air partyja

Pod pojmom infrastrukturne opremljenosti klubova misli se na adekvatnost prostora za provedbu partyja (veličina prostora, pristupačnost, klimatizacija, pristup tekućoj vodi za piće i umivanje, sanitarni čvor i slično) o čemu je važno govoriti u kontekstu harm reduction pristupa iz razloga što kombinacija različitih psihoaktivnih sredstava u neadekvatnim prostorima može uzrokovati štetne posljedice poput primjerice toplotnog udara ili pak pojave takozvanog *bad tripa* ukoliko se radi o konzumaciji psihodeličnih droga. U tom pogledu, zanimljivo je spomenuti da su prve harm reduction organizacije vezane uz scenu elektronske glazbe pregovarale s vlasnicima klubova o pitanju dostupnosti hladne pitke vode posjetiteljima partyja.

Prema Matkoviću (2000.) postoje dva tipa prostora u kojima se održavaju *rave* partyji. Radi se pritom o “underground” i “šminkerskim” noćnim klubovima (Matković, 2000.). Prostori u kojima

²¹ *Brijati na* - izraz u mladenačkom govoru; biti usredotočen na (*lijepo stvari*)

²² Naziv za glazbu u mladenačkom govoru.

se održavaju “underground” *trance* partyji u Zagrebu uglavnom su prenamjenjeni industrijski kompleksi poput bivše tvornice lijekova Medika, Klaonice u blizini autobusnog kolodvora, te kluba Željezničar u blizini željezničkog kolodvora. Osim toga, postoje i “šminkerski” noćni klubovi koji su pogodniji za šire mase te su, sukladno tome, adekvatnije opremljeni. Sudionici ovog istraživanja uglavnom pohode *underground* partyje pa će se stoga dojmovi vezani uz samu infrastrukturu klubova odnositi upravo na derutne zgrade i dvorane. Unatoč činjenici da su sudionici istraživanja primijetili razne infrastrukturne nedostatke u omiljenim klubovima, iskazali su prema njima svojevrsnu “lojalnost” u smislu da im je bez obzira na sve ipak uvijek “lijepo” na partyjima.

To su najčešće derutni prostori koji su prenamjenjeni u te svrhe. Uglavnom se radi o većim prostorima s užasnim sanitarnim čvorom, bez zraka i bez normalnih resursa za život, ali je svejedno svima lijepo. Najčešće je osiguran pristup vodi, ali u sanitarnom čvoru koji je užasan.

(A1)

Fokus je u razgovorima o infrastrukturi klubova stavljen na informacije o njihovoj prozračnosti te dostupnosti pitke vode i vode za umivanje što je vrlo važno zbog ranije spomenute opasnosti od toplotnog udara, dehidracije ili drugih fizičkih problema koji se mogu pojaviti uslijed konzumacije droga. Sudionici istraživanja smatraju da je glavni problem klubova upravo visoka temperatura koja se stvara zbog velike količine posjetitelja te obveza plaćanja vode na šanku na pojedinim partyjima (većina je sugovornika naglasila da je voda na šanku besplatna).

Mislim da nisu dovoljno prozračni. Moram svakih sat vremena izać van da se malo dobijem²³. A i realno, spika²⁴ s toplom vodom u wc-ima je glupost. U redu je popit alkohol i trošit pare, ali realno - nekad ti treba i vode. U nekim klubovima ima, u nekima nema. Možeš se umit, a popiješ i tu toplu vodu kad ti je samo do vode, ali na šanku se naplaćuje. (A6)

²³ Dobiti se - izraz koji se koristi u mladenačkom govoru, oporaviti se.

²⁴ Spika - “priča” u žargonu.

Ukoliko govorimo o upotrebi psihodeličnih droga, bitan aspekt adekvatne opremljenosti klubova jest postojanje svojevrstne sigurne ili *chill out* zone odnosno prostora izdvojenog od “špice” partyja u kojeg posjetitelji mogu otići ukoliko im je potreban mir.

Uvijek se može izaći iz kluba, dobiješ taj žig i možeš van. Ali ako je po zimi, onda je hladno pa iz vrućine ideš na hladnoću. Nema puno tih chill out prostora. Čak se ni ta muzika ne povezuje kod nas sa trance partyjima. Rijetko se, skoro uopće više, uz trance ne radi chill out. Prije sam ja sviro dosta i tu su se ljudi mogu skulirat²⁵. (B1)

Mnogi su sudionici istraživanja istaknuli da im je upravo zbog zagušljivosti u klubovima draže otići na *open air*²⁶ party.

Ovisi jebiga kakav je floor, koliko ima ljudi. Ali preferiram otvorene prostore - mogu se pomaknut, veći je floor, nema tog da ti je zagušljivo, da smrdiš po cigarama. (A2)

Međutim, unatoč većem prostoru i boravku na svježem zraku, u slučaju partyja na otvorenom detektirani su drugi problemi. Prvenstveno se tu radi o nedostupnosti besplatne vode što je istaknulo nekoliko sudionika istraživanja.

Otvoren je prostor tako da ima zraka, može se disat. Nažalost, veliki problem je što se voda plaća i to 10 kuna za pola litre. Ako je osoba na čvoneru²⁷ ili nečemu, treba ti vode pa je to najveći problem za nas koji jedva skupimo za ulaz. Mislim da bi svaki party trebao imati otvoren pristup vodi. (A8)

Neki su sugovornici napomenuli da na pojedine *open air* partyje u Zagrebu i okolici nisu smjeli unositi boce s vodom ili neki manji obrok što je praksa primjerice kod velikih, komercijalnih festivala poput Inmusic festivala. Iako *underground trance* partyji ne teže *mainstream*-u i pukoj zaradi, možemo pretpostaviti da je do zabrane unosa vode i hrane došlo iz razloga što je *open air*

²⁵ Skulirati se - izraz koji se koristi u mladenačkom govoru, smiriti se.

²⁶ Open air party - naziv za party na otvorenom.

²⁷ Čvoner - naziv za ecstasy.

partyje puno teže financijski i logistički provesti u djelo pa su organizatori primorani snalaziti se na različite načine. Uz to, činjenica jest i da je logistički prilično teško osigurati dostupnost pitke vode za sve posjetitelje na relativno nepristupačnim prostorima.

Nisu nam davali vodu, ali nismo smjeli ni unest flaše s vodom. Nisu htjeli ni dotočit flašu tak da ono.. Bila je malo stiska s vodom tamo. (A9)

(...) da mi zaštitar na ulazu ne sere šta imam jogurt jer želim nešto jest. (A3)

Osim dostupnosti pitke vode, pristupačnost zavučenih, šumskih prostora također zna predstavljati problem, pogotovo za one sugovornike koji ne dolaze automobilima na *party*. Mnogi stoga hodaju nekoliko sati jer nisu shvatili upute organizatora ili pak imaju problema s javnim prijevozom, noćnim linijama i slično.

Ma bila je muka Isusova. Prvo sjeli na krivi tramvaj pa na krivi bus. Onda smo sišli s tog busa i na drugi bus otišli i tu se izgubili opet i na kraju smo hodali nekih sat vremena da dođemo do te šume i tamo se izgubili, ali skužili smo na kraju. (A9)

Budući da se u slučaju *open air* partyja radi o teže dostupnim prostorima, prvi takvi partyji bili su ilegalni. Jedan se DJ/organizator prisjetio tog razdoblja te je kao glavni razlog prelaska iz ilegale u legalan način organizacije naveo vrijeme, novac i trud uloženi u organizaciju takvih događanja.

U pravilu ilegalno, bar u našem slučaju je bilo skroz ilegalno. Besplatni partyji s domaćim DJ-ima. Nije da si ti investiro sad tu neku silnu lovu pa da si u banani ak ti uleti murija. Uvijek smo birali tako neka luda mjesta gdje nije ni bilo potrebe da se prijavljuje jer je mala šansa da bi murija naletila. (...) U međuvremenu sam počeo raditi i gostovanja pa je bio veći ulog, ne samo moje vrijeme i energija već i novac i ljudi koji su se trudili. S vremenom su nam ljudi zvali muriju konstantno na taj Jankomir tako da se moralo početi prijavljivati. Danas ti i uz prijavu znaju doći murijaci koji rade sve što je moguće da ti to učine mrskijim. Mislim, ti kad prijaviš, murija mora doći i zapisati da su bili. (B2)

Unatoč činjenici da su danas gotovo svi partyji na otvorenom prijavljeni policiji, i dalje dolazi do problema s organima vlasti. Svjedoče o tome iskazi sugovornika koji su prisustvovali najvećem underground okupljanju u području elektronske glazbe u Zagrebu naziva *Zagreb Tribes* 2018. godine. Što se tada dogodilo najbolje predočuje izjava organizatora objavljena na virtualnim mrežama po održanom događaju:

Ako ništa drugo, cijeli Zagreb nas je čuo, pa su barem konačno slušali neku dobru mjuzu!!! Nevjerojatna žalost i tuga, da nakon svih izganjanih dozvola i uloženog truda, rada i ljubavi smo sve morali završiti u 3h ujutro! Nismo mogli nastaviti jer je bilo preko 100 prijava u gradu Zagrebu za event, i javili su nadležnoj policiji Velike Gorice (policijske u kojoj smo prijavljivali) da nas hitno moraju ugasiti uz prijetnje da će nam poslati interventnu policiju, napraviti raciju i napisati nam veliku kaznu! Nismo mogli riskirati sigurnost svih nas koji smo tamo bili! Pa sada je pitanje, draga državo/policijo i slični - A GDJE DA SE MI MAKNEMO DA VAMA NE SMETA?!²⁸

Osim što dodatno otežava rad organizatora, takav nagli prekid partyja puno prije njegovog planiranog završetka, osobito od strane policijskih službenika, može uzrokovati traumatična iskustva kod konzumenata droga koji nisu spremni napustiti prostor partyja s obzirom da djelovanje pojedinih droga na njihov organizam nije prestalo. Međutim, kao i u slučaju partyja u klubovima, sugovornici su pokazali suosjećanje s organizatorima partyja na otvorenom, a jedan je posjetitelj ujedno sažeo i ono što smatra najbitnijim.

Svako uči na vlastitim greškama pa što se duže netko time bavi, to party postaje kvalitetniji. Tako da za dobro uhodan, iskusan tim, nema takvih prepreka. A ono što je najbitnije je možda pitka voda, bolja pristupačnost, prijevoz za ljude koji nemaju auto i parking za ljude koji dolaze autom. (A1)

5.3. Psihoaktivne supstance

Dio razgovora usmjeren na psihoaktivne supstance imao je za cilj detektirati najčešće droge na sceni kao i obrasce njihove upotrebe. Međutim, radi lakšeg uvođenja u spomenutu tematiku,

²⁸ Izvor: portal Klupska scena, URL: <https://www.kluskascena.hr/recenzije/izvjestaji/jake-policijske-snage-prekinule-zagrebtribes-07102017> (3.6.2020.)

istraživačica je za početak postavila generalna pitanja koja se odnose na *trance* scenu u Zagrebu. Sudionici istraživanja upitani su jesu li uopće primijetili trend konzumacije psihoaktivnih supstanci u okviru zagrebačke *trance* scene. Svi su sugovornici odgovorili potvrdno, a pojedini su naglasili da se pritom ne radi isključivo o *trance* glazbi već i o ostalim aspektima noćnog života mladih.

Naravno da sam primijetila takav trend, ali mislim da se sa uporabom psihoaktivnih supstanci ne moraju vezati samo određeni žanrovi nego to postoji u apsolutno svim spektrima zabavne industrije i noćnog života mladih ljudi. Moji stavovi su - ak si pametan - konzumiraj, nemoj bit hahar i nemoj postat narkomančina. Nemam ništa protiv tog da ljudi konzumiraju. Dapače, ja također povremeno konzumiram, ali nisam osoba koja dopušta da mi to vodi život (...) Puno je ljudi počelo brijat ne elektroniku i to će nužno povući upotrebu psihoaktivnih supstanci. (A2)

Iako svi sudionici istraživanja koriste psihoaktivne supstance na partyjima, smatraju da one nisu nužne za uživanje u elektronskoj glazbi. Stariji pripadnik scene također je potvrdio praksu konzumacije droga no istovremeno je napomenuo da postoje pojedinci na partyjima koji ih ne koriste te prema njima uvijek ima određenu dozu poštovanja.

U mom slučaju party uključuje i drogu, mislim da na prste jedne ruke u tih 19 godina mogu nabrojati partije na kojima sam bio duže od ponoći, a da nisam nešto pojeo. Ja tu nikad nisam razvaljen²⁹. Dapače, poštujem ljude koji su sposobni izbrijat. Imam jednu frendicu koja je znala u Bestu do 7 ujutro brijat na par deci vina i onda još na after³⁰ ić. Ne znam da bi se zadržao na tim partyjima da nije bilo droge. Meni je to bio potpuno novi svijet. (B2)

Nakon utvrđivanja trenda konzumacije psihoaktivnih supstanci na sceni, razgovor je usmjeren na otkrivanje mišljenja sugovornika o motivaciji posjetitelja za dolazak na partyje. Većina je sugovornika istaknula je da postoje pojedinci koji na partyje dolaze isključivo radi droga. Pritom je naglasak stavljen na mlađe konzumente scene u smislu manjka iskustva ili pak želje za uklapanjem u drušvo.

²⁹ Biti razvaljen - izraz koji se koristi u mladenačkom govoru,

³⁰ After ili after party - naziv za druženje nakon partyja.

Kod mlađih i neiskusnih je to prvenstvena motivacija, ali viđao sam hrpu starije ekipe koja sluša tu muziku, a nikad nisu probali ništa od toga. (A5)

Koliko sam primijetila, mlađa ekipa. Netko da je bio iznad 30 godina, nisam baš primijetila. Netko uzima drogu da bi njemu bilo zabavno, ali ako si došao na neki party, valjda si došao zato što želiš bit tamo i voliš tu glazbu i znaš da će ti bit ok. I onda mi nema smisla uzimanje ičeg na takav način. Zaš si došao ak ti nije zabavno bez toga? (A4)

Dosta ljudi to uzima iz fore jer onda su oni kao frajери i to. Mislim, realno - ne nisi, uzeo si bombon. Klincima je problem što oni to uzimaju da se uklope u društvo i da budu frajери u društvu. Ima i kod starije ekipe, ali to su ljudi koji uzmu malo vikendom. Ali to je općenito problem ljudske psihe. (A6)

Da, zato što često čuješ od ljudi “e zakon, bio sam na tom i tom partiju, uroko sam se³¹, vidi sliku”. Ne zanima me kak si izgledo, oprosti. Mislim da je takvim ljudima prvenstveno motivacija da uzmu nešto, a ne glazba. (A4)

Iako je nesavjesna upotreba droga prisnije vezana uz mlađe generacije na sceni, pojedini su sugovornici izjavili da su i kod starijih posjetitelja primijetili takvu praksu.

Ljudi koji dolaze prvenstveno zbog muzike su najčešće ljudi koji imaju više iskustva sa svim tim tako da vjerojatno ni nemaju neke potrebe ić konzumirat te supstance radi dokazivanja u društvu il te neke motivacije kakvu imaju mlađi naraštaji. Nije ni tolko striktno vezano generacijski - ima i mlađih generacija koje uživaju u glazbi, a isto tako ima starih narkomana koji dolaze na partije samo zbog droge. (A1)

Ne mora uopće bit mlađi. Vidjet ćeš klince koje će to spigat³² više nego nekog tko to uzima

³¹ Urokati se - izraz koji se koristi u mladenačkom govoru; “uništiti se” primjerice od alkohola.

³² Spigati se - izraz koji se koristi u mladenačkom govoru; imati vidno promijenjenu fizionomiju uslijed konzumacije droga.

godinama, ali isto tako vidjet ćeš i ljude od 40, 50 godina i bit će ti slabo kad ih vidiš. (A2)

U kontekstu govora o vrstama psihoaktivnih supstanci na zagrebačkoj *trance* sceni govorit će se o podjeli na psihodelike i psihostimulanse. Psihodelične droge utječu na promjene psihičkih procesa, raspoloženja, percepcije i rasuđivanja (Brlas, 2011.) dok pod pojmom psihostimulansa podrazumijevamo tvari koje “podišu” raspoloženje, povećavaju osjećaj ugone, održavaju stanje budnosti i euforije (Brlas, 2011.). Uzevši u obzir izjave sugovornika, prvu skupinu čine LSD i psihoaktivne gljive dok u potonju ubrajamo speed, MDMA-u, ecstasy i kokain. Odabir pojedine droge na partyju ovisit će o razini iskustva u vidu eksperimentiranja sa psihoaktivnim supstancama te psihofizičkom stanju pojedinca.

Ovisno o tvom motivu, koristit ćeš različite supstance. Ovisno o tom i koliko si iskusan i koliko ćeš se odvažiti uopće u eksperimentiranje s rekreativnim supstancama. (A1)

U skladu s izjavama sugovornika upotreba droga na zagrebačkoj *trance* sceni sveprisutna je.

Na psy-u ima i tripova³³ i speeda i mrme³⁴, čvone³⁵. (A9)

Koristim. Gljive, speed, bomboni, trava, koku³⁶ ak ima. (A6)

Općeprihvaćena droga na partyjima, prema mišljenju i navikama sugovornika, jest marihuana. Svi sudionici istraživanja izjavili su da konzumiraju “travu” pri čemu ona služi kao svojevrsna baza za ostale droge. Dvoje sugovornika izjavilo je da konzumira isključivo marihuanu.

Moja praksa je da moram imat za zapaliti, da se ima za pljugu, dve, tri, pet. Mislim, moram ponest i za nacrtat³⁷ jer ak zapališ, spavat će ti se. Tak da tu držim neku ravnotežu. (A1)

³³ Trip - naziv za LSD.

³⁴ Mrma - naziv za MDMA-u.

³⁵ Čvoner - naziv za ecstasy.

³⁶ Koka - naziv za kokain.

³⁷ Nacrtati - pojam kojeg vežemo uz izraz “povući crtu”. Praksa s drogama u prahu jest da se prah razvlači po podlozi (najčešće karticom) u obliku linija (crta) koje se potom ušmrkavaju kroz nos pomoću slamke ili pak srolanog papirića/novčanice.

Ja kad sam na partiju, poneseš si vode i eventualno neki gens³⁸. (A4)

Travu zato što nema jak utjecaj na mene. Sam si napušen³⁹ i dobro ti je. (A3)

Korištenje marihuane kao baze za upotrebu ostalih supstanci poklapa se s rezultatima ranije spomenutog istraživanja organizacije ANKORS provedenog na festivalu Shambala u Kanadi što je vidljivo iz Tablice 1 (Michelow, 2015.). Veliku ulogu pritom imaju i alkohol te ecstasy / MDMA. Budući da je alkohol zabranjen na Shambala festivalu, pretpostavka jest da bi kombinacija alkohola i ostalih droga bila znatno češća ukoliko bi se radilo o festivalu ili partyju na kojem je moguća kupovina alkoholnih pića.

	2-Drug Combos						3-Drug Combos						4-Drug Combos								
Cannabis	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	Cannabis	
Ecstasy / MDMA		X				X	X	X	X	X				X	X	X	X	X	X	Ecstasy / MDMA	
Alcohol	X					X	X			X	X		X	X	X	X		X	X	Alcohol	
Ketamine				X				X			X				X			X			Ketamine
LSD / Acid			X						X				X					X			LSD / Acid
Cocaine (powder)																X			X	X	Cocaine (powder)
Mushrooms					X					X		X	X	X					X	X	Mushrooms
2C-x Family																	X				2C-x Family
Count of Reports	12	6	4	3	2	2	5	5	2	2	2	2	2	6	3	2	2	2	2	2	Count of Reports

Tablica 1: Sastav najčešće dvostruke, trostruke, i četverostruke kombinacije droga na festivalu Shambala te broj ispitanika koji su te kombinacije isprobali

Dvojica su sugovornika, u okviru govora o konzumaciji psihoaktivnih supstanci u sklopu ovog istraživanja, naglasila da piju alkohol. Radi se o malom broju vjerojatno s obzirom na činjenicu da je alkohol legalan te većina sugovornika zaboravlja da i alkohol spada u skupinu droga.

I alkohol je psihoaktivan po meni, i to konzumiram, ali u zadnje vrijeme pokušavam smanjit.

Ja sam se više na to navuko nego na supstance, tak da mi je malo borba s tim. (B1)

³⁸ Gens - naziv za joint, smotuljak marihuane.

³⁹ Napušiti se - postići željeni učinak pušenjem marihuane.

Pazim, znam se i ja sjebat, ali iskreno najviše trebam pazit na alkohol. Ak pazim na alkohol onda ovo ostalo mogu, ali ak me to prebaci pretjerat ću sa svim. (A6)

Međutim, budući da su alkohol i marihuana općeprisutne droge među mladima te postoje brojna istraživanja vezana uz njihovu konzumaciju, istraživačica se u tijeku provedbe ovog istraživanja orijentirala na otkrivanje praksi vezanih uz upotrebu supstanci specifičnih za (zagrebačku) *trance* scenu. U okviru istraživanja udruge Špica predstavljenog u knjizi *Sociologija i party scena* vidljivo je da su pripadnici *trance* scene skloniji konzumaciji šireg spektra psihoaktivnih supstanci. *Tranceri* će tako uz klasične plesne droge (MDMA, speed, ecstasy) konzumirati i LSD te psilocibinske gljive. Iako su ranija istraživanja pokazala da su *tranceri* skloniji konzumaciji psihodelika na partyjima, posjetitelji *trance* partyja obuhvaćeni ovim istraživanjem većinom su izjavili da LSD i psihoaktivne gljive preferiraju koristiti u drugim aspektima života koji ne uključuju prisutnost mnoštva ljudi i podražaja.

Ali kad gljive uzimam, uzimam van partija nekih 5-6 puta godišnje jer mi to nije baš za brzu muziku. Ako je neki chill out onda da, ali za trance ne. Ne mogu bit na njima duže od sat vremena u tom prostoru. (B1)

LSD i gljive više preferiram koristiti ako nije na partiju, a ako je - onda mikrodoziranje⁴⁰ jer više volim tišinu i manje ljudi i da proživim nešto od tog i da iskoristim. Uvijek znam svoju mjeru. Dovoljno mi je da se mogu isključit od svijeta, da mogu plesat, zajebavat se s ljudima. (A2)

Što se tiče psihodeličnih stvari čini mi se da nisu za partije nego više za doma, šuma, negdje gdje nema toliko ljudi i svjetala koja te mogu sjebat. (A5)

Trip možda, ali rijetko trip. To sam jednom na partyju, bilo mi je jebeno, ali mislim da je to više ovako za uživat negdje vani ili na boljem prostoru gdje je manje ljudi. Ali ovisi od osobe

⁴⁰ Mikrodoziranje - korištenje malih količina psihoaktivnih supstanci za postizanje željenog učinka.

do osobe. (...) Svaki put sam pojeo četvrtinu (tripa), jednom sam pojeo pola i to mi je isto bilo super. Ali ovak vani, doma - četvrtina pa slušam glazbu i bude mi super iskreno. (A9)

A gljive prvi put nisam na partyju probao, ali sam bio mrtav pijan. Prvo sam mislio da je ništa, ali kad sam skužio da se smijem nenormalno - bilo mi je dobro. Bilo me strah iskreno šta će bit kad prvi put probam. Razlika je meni između gljiva i bombona⁴¹. (A6)

Izuzev dvije osobe koje na partyjima konzumiraju isključivo marihuanu, među sugovornicima najprisutniji su psihostimulansi upravo zbog osiguravanja dodatne energije potrebne za cjelonoćni ples.

Pa najviše čemu čežim na partiju je speed sam zato što mi daje neku energiju (...) treba mi to nešto malo da me potakne, ali ako se nađe - i čvoner. (A9)

Mislim da je najčešće prisutna droga, ne samo za mene nego općenito, speed i trava. Travu nećemo nazivat drogom pa ćemo reć samo speed zato što je lako pristupačan i jeftin i sve što ti treba da izdržiš noć i da ostaneš zapravo čut ono zbog čeg si došo. Nećeš do 3 ujutro bit na pivama. (A1)

Stariji pripadnik scene prisjetio se promjene na sceni do koje je došlo kada je pala kvaliteta ecstasyja o čemu se govori i u knjizi *Sociologija i party scena* (Krnić, Perasović 2013.). Prema njegovim je riječima u tom je razdoblju na sceni popularan postao speed što je ujedno izmijenilo i cjelokupnu atmosferu na partyjima.

Promjena na sceni. To je bila 2004., 5, 6, kada je ecstasyju pala kvaliteta i istovremeno je speed postao sve češći. Ne znam, moje je razmišljanje da je to utjecalo na atmosferu na partyjima da su izgubili tu čar. Ljudi su počeli više brijat na speedu nego na bombonima i više su bili napeti i nabrijani nego što su bili puni ljubavi koju žele podijelit sa svima. (B2)

⁴¹ Bombon - naziv za ecstasy.

Isti je sugovornik iznio jako zanimljivu tvrdnju o pretjeranoj konzumaciji speeda na partyjima te je odlazak na "crtu" usporedio sa svojevrsnim socijalnim događajem.

Jedna, dvije crte ti je dosta za cijeli party, ali to ti je kod nas socijalni događaj. Ko ono, idemo zapaliti pljugu pa idu svi. Ti se možeš našmrkat⁴², ali dođeš do nekog trenu kad ne možeš bit nabrijaniji. Što više dalje uzimaš, veće će ti i teže bit nuspojave. Tu je po meni najveći prostor za harm reduction. (B2)

Neki su sugovornici primijetili da često na *trance* partijima osobe znaju pretjerati s konzumacijom psihostimulansa što se može povezati s ranije spomenutom motivacijom za odlazak na *party*, ali i s padom kvalitete pojedine droge što uzrokuje konzumaciju većih količina.

*Normalno da ima ljudi koji se previše zdrobe. Većina ljudi se previše, ak ćemo o *trance* partyjima, zdrobi i ne doživi uopće party što je glupo, samo imaju dobru priču za ekipu. Oni će doć na 12 bombona i otplesat će 3 sata, 6 sati će se dobivat, 2 sata će pričat o dubokoumnim temama, ja ću pojest pola bombona i plesat ću cijelu noć. Kad mi je dosta, zapaliti ću pljugu i neću više uzimat jer ljudi ne znaju šta da s tim rade. (A6)*

Izuzev dosad spomenutih supstanci, sugovornici su upitani o potencijalnim iskustvima s nepoznatim drogama s obzirom na rastući trend pojave novih droga ili izmjene kemijskih sastava već postojećih. Pritom je samo jedan sudionik istraživanja spomenuo plin smijavac i GHB kao neklasične droge koje su se u jednom razdoblju pojavile na sceni dok je jedna ispitanica navela da je probala GHB na inozemnim festivalima.

Pojavljivale su se neke nove supstance. Čak sam i sam bio u situaciji da sam probao nešto za što nisam znao što je, budalaš. (...) Bio je plin smijavac aktualan, recimo. (...) GHB možeš recimo preko interneta kupiti. Nije originalno rave drug, nego neki čistač felgi ili tako nešto. Meni je to koristilo za spuštanje, prije spavanja. (B2)

⁴² Našmrkati se - postići željeni učinak konzumacijom droga koje se uvlače kroz nos.

Dvoje sugovornika su u tom kontekstu govorili o prvim iskustvima s ecstasyjem u smislu da su znali što uzimaju, ali nisu bili u potpunosti upoznati s njegovim djelovanjem.

Znala sam šta je, ali sam bila jako pijana. I to je bio moj prvi put da sam uzela ecstasy. Bila sam fakat⁴³ fakat jako pijana ali sam bila onak - neće mi bit ništa. Bilo mi je jebeno, ali volim imat svoju samokontrolu i ne volim te situacije u kojima se ne mogu nosit sama sa sobom to sam ko klinka na alkoholu sve iskušala. Volim kad ja znam da ću ja sad bit jebeno, da ću se zajebavat s ljudima, da ću pričat ili plesat ili šta god, ali da nisam opet u toj nekoj situaciji “nije mi dobro” ili ne znam kakve sheme. (A2)

Ja sam tak tipa bombon probao. O bombonu sam znao da si lud i da plešeš, ali realno nije to tak kak ljudi pričaju. Mislim, lud si i plešeš, al te pere i drugačije. Nisam znao recimo da se toliko znojiš. Na početku tak ljudi od panike odu u kurac i od kritike društva. (...) Sad na primjer pojedem i onda čekam 2-3 sata pa ako ništa, onda je loš bombon pa znam da ih mogu pojest i 2-3. (A6)

Zanimljiv je iskaz jedne sugovornice koja je svjedočila situaciji u kojoj je njen prijatelj bio svojevrzni “pokusni kunić” za ekipu koja nije bila sigurna u sastav droge koju su namjeravali konzumirati.

Dvoje ljudi su tražili nekog ko će probat nešto za što nisu znali šta je. Nisu imali ni vagicu⁴⁴ da vide je li dobra doza. Meni su ponudili, ja sam rekla ne hvala jer mi je to malo risky⁴⁵ jer ne znaš ni šta je ni kolika je količina. Našli su na kraju tu osobu, mog prijatelja, i bilo mu je ok, ali je moglo loše završit. (A4)

S obzirom na činjenicu da u Hrvatskoj ne postoji usluga testiranja droga već, kao u prethodno navedenom slučaju, ljudi funkcioniraju kao “pokusni kunići”, istraživanjem su se pokušali identificirati obrasci nabavljanja droga. Većina se sugovornika trudi nabaviti određene

⁴³ Fakat - “zaista” u žargonu.

⁴⁴ Vagica - naziv za preciznu vagu koju koriste dileri prilikom mjerenja količine droge.

⁴⁵ Risky - rizično.

psihoaktivne supstance od provjerenih dilera iz mjesta iz kojih dolaze dok će ostale nabavljati na partyju. Sugovornici uglavnom teže nabavljanju droga od osoba koje znaju iz privatnog života ili onih koje su već nekad susreli na partyjima s ciljem osiguravanja donekle dobre kvalitete pojedine droge.

Dileri idu na partije, tamo će prodat drogu, neće ispred škole. Ali nabavljanje ovisi o karakteru ljudi. Imaju ljudi koji ne žele ovisiti o tome da na samom partyju nabavljaju drogu koja je potencijalno loše kvalitete i više cijene nego ono na što su navikli u nekom svom krugu ljudi iz mjesta iz kojeg jesu. To i je neki zakon ponude i potražnje. Logično da će manje kvalitetna droga postizati veću cijenu na partyjima gdje je jako traženo za razliku od četvrtka popodne u tvom kvartu. (A1)

Ovisi kakav je party, s kim idem, ovisi o dosta stvari. Podjednako da nabavim prije i za vrijeme. Ako nabavljam na partyju od neke osobe koju ne poznajem - uvijek pitam koja je kakva je i tak neke stvari. (A2)

Nemam svog dilera, više random na partyju kog uhvatim. Ako vidim nekog poznatog, normalno uzmem od njega i uvijek znam šta uzimam. (A5)

Stariji pripadnik scene napomenuo je da nije primijetio da će na partyju netko prodati neku opasnu supstancu ili pak supstancu visoke čistoće no znao je za situacije u kojima su ljudi prevareni u smislu da im je “diler” na partyju podvalio običnu tabletu umjesto primjerice ecstasyja.

Nije da ima opasnosti da će netko dobiti nešto u što nije siguran. Bilo je situacija u kojima će ti netko prodati andol pod ecstasy. (B2)

Osim razgovora vezanog uz upotrebu psihoaktivnih supstanci na partyjima, kroz analizu intervjua pojavila se još jedna bitna tema koja prvotno nije bila obuhvaćena protokolom intervjua. Mnogi su se sugovornici naime prisjetili svojih prvih iskustava s drogama i osjećaja koji su pritom nastali te ih motivirali na daljnju upotrebu. Zanimljivo je da su sva iskustva bila pozitivna bez obzira na to što sugovornici nisu imali prethodnih iskustava ili konkretnih znanja o psihoaktivnim

supstancama koje su konzumirali. Jedan je stariji pripadnik scene izjavio da ga je prvo iskustvo s ecstasyjem trajno promijenilo na bolje.

Kad sam taj ecstasy pojeo, to me preokrenulo. Zar je zbilja moguće da sam ja takav čovjek, da mogu biti takav čovjek? Htio bi biti takav čovjek cijelo vrijeme, jebote. Onak, da s nekim random čovjekom na tramvajskoj stanici mogu postat best friend i pričat. Nisam uopće znao da to imam u sebi. (B2)

Nešto mlađi sudionik istraživanja također je izjavio da ga je prvo iskustvo s psilocibinskim gljivama promijenilo kao osobu no, iako nije imao loše iskustvo, smatra da bi bilo bolje da to iskustvo prvi put prošao nešto kasnije u životu.

Prvi put kad sam probao psihoaktivnu supstancu imao sam 16 godina. Tad sam prvi put probao gljive i mislim da me to dosta promijenilo kao osobu. Mislim, ti tad još nisi razvijen kao osoba, nemaš uopće pojam o tome koliko su neke stvari teške ili koliko nešto zapravo ima udio u životu pa mislim da nisam skroz toliko upio to koliko bi da sam uzeo tipa sa 20 ili 22. (A7)

Posebno je zanimljiv iskaz sudionice istraživanja kojoj je prvo iskustvo s psihoaktivnim supstancama zapravo bilo “miješanje” više droga što je moglo imati izrazito negativan učinak s obzirom na manjak iskustva i znanja o djelovanju droga.

Sjećam se jer smo bile prijateljica i ja. Tipovi koji su bili u toaletu i išli nam dat te supstance su rekli da nam treba kartica. Rekla sam da imam karticu od knjižnice. Tad sam imala 18 godina što je i prerano, ali možda je za mene i taman. Bilo je u pravo vrijeme da se izvučem (..) Nakon te prve lajne speeda sa članskom iskaznicom je slijedila mrma i ti ljudi su nam rekli ok, evo, unutra vam je smrvljena mrma. Prijateljica i ja smo još podijelile pola bombona i za kraj smo pojele trip u 6 ujutro. Za taj prvi put je bilo savršeno što je još veća zamka jer sam mislila da ako mogu sve u jednoj noći i to s nepoznatim ljudima, onda mogu nastaviti dalje i ponovno pronaći te osjećaje... To je zapravo ta iluzija. (A8)

Pozitivna prva iskustva s drogama, a osobito potonje u kojem se radi o miješanju različitih supstanci i sposobnosti sugovornice da se uspješno nosi sa svim novonastalim podražajima, vrlo vjerojatno igraju veliku ulogu u odluci o nastavljanju konzumiranja tih droga. U prilog tome govore negativna iskustva s konzumacijom psilocibinskih gljiva u slučaju dvije sugovornice koje nisu nastavile s upotrebom gljiva na festivalima.

Dvaput sam uzela gljive i baš mi je bilo loše, nisam mogla stajat. Tak da više na partiju ne uzimam gljive. (A4)

Tipa, jednom sam uzela gljive i nije mi bilo lijepo, bilo mi je užasno. Samo sam čekala da me prođe. (A3)

Međutim, zanimljiv je iskaz druge sudionice istraživanja koja je nakon pozitivnih prvih iskustava sa psihodeličnim drogama smatrala da s konzumacijom istih može nastaviti bez razmišljanja o ranije spomenutoj sintagmi *set* i *setting*.

Moja prva iskustva s halucinogenim drogama bila su prekrasna. Otvorio mi se neki skroz novi svijet i nov način razmišljanja o njemu. I svi ti novi podražaji... Mislila sam da mogu te supstance konzumirati kad god. Međutim, desila su se jako loša iskustva o kojima ne bi sad pričala, ali koja su negativno utjecala na moj svakodnevni život, razinu samopouzdanja i odnose s ljudima. Nažalost, morala sam na vlastitom primjeru i na teži način naučiti koliko je važno okruženje u kojem jedeš gljive ili tripove, ali i općenito tvoje psihičko stanje. (A10)

5.4. Harm reduction pristup - iskustva i navike

Središnji dio razgovora posvećen je detektiranju prijašnjih iskustava sudionika s *harm reduction* programima te otkrivanju njihova mišljenja o *harm reduction* pristupu. Svim je sugovornicima objašnjeno što *harm reduction* programi jesu te koja im je krajnja svrha. Prvotno su stoga upitani jesu li se uopće susreli s nekim aspektima njihove provedbe poput dijeljenja edukativnih materijala o pravilnom načinu konzumacije droga, voća, vode i slično. Većina ispitanika izjavila je da nikad

takvo nešto nisu vidjeli na partyjima na kojima su bili no pojedini su napomenuli da su čuli da takvi programi postoje u inozemstvu.

Na partiju ne. Ali mi je pokazao friend koji je bio na festivalima vani. To je dobra praksa jer će i ovak i onak uzet nešto pa je bolje da znaju. (A3)

U Hrvatskoj ne. Čula sam da imaju na Ozori letke na kojima piše šta s čim ide i kao imaju mjesta gdje možeš otić ak ti se neš loše desi, ali u Hrvatskoj ne. To bi bilo korisno, makar na vanjskim festivalima da ima ekipa koja dijeli vodu ili neko voće. (A4)

Ne, osim na vanjskim festivalima. Na većim festivalima, uglavnom vani, uvijek bude neka brošura ili neki point na kojem možeš saznat više o tom. (B1)

Ne, open air možda, ali ne na takav način. U Zagrebu na partyjima nema nikakve edukacije, nitko o tome ne priča. (B2)

Također, sudionici istraživanja upitani su i o vlastitim praksama smanjenja štete samog boravka na partyjima kao i konzumacije psihoaktivnih supstanci. Poseban naglasak stavljen je na redovito ispijanje tekućine, korištenje čepića za uši te upotrebe čistog alata za ušmrkavanje droga. Svi su sudionici istraživanja izjavili da uvijek paze da uz sebe imaju bocu vode no isto tako niti jedan ispitanik ne koristi čepiće za uši za zaštitu sluha od buke. Što se tiče čistog alata za ušmrkavanje, neki ispitanici napomenuli su da imaju praksu korištenja papirića za izradu “puškice”⁴⁶ dok većina koristi novčanice.

Svjestan sam rizika koje nosi novčanica, al svejedno sam lijen reagirat i onda ono uletiš u wc i nemaš niš sa sobom pa koristiš novčanicu. Mislim da bi bio svjesniji tog problema da imam konstantni podsjetnik od strane i promotora i organizatora i ljudi koji grade tu scenu što čak i nije loš plan. Harm reduction program može biti dijeljenje čistih puškica. (A1)

⁴⁶ Puškica - naziv za alat namijenjen ušmrkavanju droge kroz nos.

Ako je više ljudi - imam papirić, ali masu puta mi se dogodilo da nemam pa povlačim za masom ljudi pa mi se gadi život. (A2)

Uglavnom na mobitelu, novčanica. Znao sam i ja par puta u zadnje vrijeme i onda sam znao biti prehladen nakon toga jer baš nije bilo higijenski. (B1)

Pojedini sudionici istraživanja pokazali su praksu samokontrole. Radi se pritom o učenju na prethodnim iskustvima zbog čega će pojedini konzumenti droga pažljivije pristupati količini supstanci koje planiraju konzumirati.

Slično je i za bombon, ali to sam si nekad sam kriv, nekad nisam. Mislim, uglavnom sam sam kriv, nećemo se lagat (smijeh). Il sam uzeo loš bombon, a želio sam više pa sam pojeo tri, četiri i onda me to sapralo⁴⁷ sve odjednom. Ovisi. Sad na primjer pojedem i onda čekam dva do tri sata. Ako ništa, onda je loš bombon pa znam da ih mogu pojest i dva, tri. (A6)

S obzirom na miroljubiv karakter trance scene i poštivanje ranije spomenutog PLUR-a, neki su sudionici istraživanja izjavili da će se na partyjima, iako ne postoje sustavni programi smanjenja štete na sceni, uvijek naći pojedinci spremni pomoći ljudima koji se osjećaju loše.

Mislim da općenito te neke smjernice te same kulture jesu zajedništvo i međusobno pomaganje tako da harm reduction i je prožet kroz samu tu kulturu na način da su ljudi kolegijalni - što se tiče trance scene. I mislim da je to općenito univerzalno pravilo svuda u svijetu gdje se sluša trance. Mislim da se to čak odnosi i na komercijalni trance, bez obzira na to kakvi jazavci idu na to. Ne možda u toj mjeri i definitivno ima više nekih nesretnih slučajeva ili čak tragedija, al opet, to je, u usporedbi na broj posjetitelja i motivaciju, logično. (A1)

Iako sudionici istraživanja nisu prošli edukaciju namjenjenu smanjenju štete nastale upotrebom droga, svi su ponudili jako dobra rješenja vezana uz pitanje o načinu pristupa osobama koje se ne osjećaju dobro. Odgovara to prethodno spomenutoj solidarnosti na sceni, ali ide u prilog i općenitoj

⁴⁷ Sapрати - nagli početak djelovanja pojedinih droga.

filozofiji *harm reduction* pristupa koja se temelji na integriranju korisnika droga u provedbu programa smanjenja štete.

Ne znam, da je baš nešto psihoaktivno, to se vidi po čovjeku odmah na prvu. Vidiš po faci, očima... Nisam vidio da je ikome bilo loše na primjer od speeda il nečeg tak, a ono... Pitaš kako možeš pomoć, daš vode, a ako vidiš da mu stvarno nije dobro, moraš zvat nekog. Nije zajebancija s time. Odveo bi ju na neko mirnije mjesto, da nije u panici oko svega, malo smirit situaciju. Svi znaju šta je to i da treba pomoć u takvoj situaciji. (A5)

Definitivno bi odvela tu osobu na zrak, dala bi joj vode, ako imam nešto slatko - mislim da slatko pomaže. Ako vidim da je osobi loše, bila bi s njom, pomogla bi joj, makar s vodom. Mislim da bi i ekipa s kojom se ja družim znala pristupit. (A4)

Ako stvarno dobro promatraš, to možeš doživjet na svakom partiju. Mislim da u nekim teškim slučajevima ne bi trebali izigravat junake i praviti se pametni, nego treba staloženo i brzo reagirati i zvat hitnu pomoć. Neke supstance mogu bit opasne za samo tijelo, fizički opasne za srce i tu nema pomoći, ak te opali - opali. Ali neki psihodelici, i problemi koji bi pratili psihodelike, mislim da nije potrebno da svaki put ordiniraju organi reda. Rijetko su ti slučajevi drastični da bi trebalo tražit stručnu pomoć. Mislim da bi se trebalo raspitat u užem krugu prijatelja ljudi tog nekog ko je ugrožen o kojoj se supstanci uopće radi i o kojoj količini. Ako se može uopće doć do te informacije. (...) Ovisno o težini situacije. Ako nije životno ugrožen na način da je ozlijeđen ili da ga se ne može iskontrolirati fizički, da je agresivan ili u nesvjesti, da nije nešto drastično, mislim da bi ga se trebalo odvest na mirno mjesto, stupiti u kontakt s njemu poznatim ljudima da se osjeća sigurno na mjestu gdje ga neće terorizirati zvukovi i svjetla, gdje će moć doć sebi i složiti si film u glavi šta se zapravo desilo tu večer. Definitivno vode, bez obzira na vrstu supstanci koju konzumiraš. (A1)

Bi, zato što sam jako puno toga vidjela, pogotovo kod ljudi koji su mi dragi. Sad drugo ak mi neko dođe i kaže da planira nešto uzet, a vidim da je već sjeban, vjerojatno bi postala ful oštra i protective i ko mama bi srala i rekla bi "gle stari moj ne treba ti više, nemoj pretjerivat, glup si ko kurac". Ljudi budite pametni, nemojte pretjerivat i nemojte dopustiti da vas bilo koja

supstanca preuzme. Bila sam u prilici par puta da sam bila tak s ljudima. Popij vodice, opusti se, nema potrebe za strkom. Ako ti se sjedi - sjedi, ako ti se priča - pričaj. (A2)

Jedan je sudionik istraživanja u okviru ovog dijela razgovora naveo da se sjeća smrtnog slučaja u bivšem zagrebačkom klubu Best dok se drugi prisjetio relativno nedavne situacije s osobom koja je prvi put konzumirala MDMA-u.

Rijetki su slučajevi u kojima zbilja nekom pozli ili da ga vozi hitna ili da umre na kraju. Bio je jedan slučaj 2006. ili tako nešto kad je frajer umro u Bestu. Ne sjećam se detalja, ali mi je ostalo u glavi. (B2)

Bili smo u Mediki i neki frajer je prvi put pojeo mrmu. Pojeo je više neg što treba. Frajer je bio izbezumljen, padao je u nesvijest tamo po podu, oči su mu se okretale unazad pa su ga nosili van, davali mu kolu. Na kraju partyja se frajer dobio i bio je jedini tamo koji je čagao. (A9)

Budući da su loša iskustva sa drogama često rezultat loše ili upitne kvalitete, sugovornicima je predstavljen program testiranja droge na festivalima. Sugovornici su većim dijelom vidjeli uslugu testiranja droge kao nešto pozitivno što bi omogućilo već postojećim konzumentima da saznaju što točno sadrži tableta ili prah kojeg planiraju uzeti. Manji dio sudionika bio je skeptičan u smislu straha od policije te činjenice da su mladi konzumenti droga prilično nestrpljivi te ne bi pristali čekati rezultate testiranja.

Korisno je, jer ako osoba neće uzimati drogu onda to neće napraviti ni u kojem slučaju. A ako se osoba drogira, nema kak provjeriti... ali vjerujem da ne bi baš previše ljudi kod nas išlo provjeravati jer im se ne bi dalo čekati. (A4)

Iskreno, prvi put čujem za to i ne mogu vjerovat da to ima na festivalima. Ne vidim neku preveliku korist u tome zbog policije i čekanja. Ali danas-sutra ako se bude moglo slobodno provjerit, bilo bi super. (A5)

Ne znam, korisno je. Ko hoće, bi bio sigurniji. Kod nas se manje-više zna kod kog uzimaš. Neke ljude i ne zanima baš, bitno im je da im nešto bude. Nekako ljudi idu više za tim da vjeruju u to. Nekako više na drugim scenama nego na trance jer je mali krug ljudi i svima vjeruju. (B1)

To je ful kul. Ja mislim da bi ljudi baš htjeli znat koliki je postotak, je li uopće to to. To bi bila senzacija po meni. To je tak u civiliziranom svijetu. (B2)

Iako je većina ispitanika u razgovoru uglavnom fokusirana na štetne posljedice takozvane *kemije*, odnosno psihostimulanta, stariji sudionik istraživanja istaknuo je štetan utjecaj marihuane na mlade konzumente. S obzirom da je marihuana najprisutnija droga na sceni kao i u svakodnevnom životu mladih u Hrvatskoj, *harm reduction* programi ne bi trebali izostaviti edukaciju o njenoj konzumaciji u okviru svojih aktivnosti.

Ne postoji prava fizička ovisnost od speeda i sličnih supstanci. Bit ćeš nikakav i to, ali to je većinom psihička ovisnost. I to je recimo nešto gdje se može ogroman harm reducirat. Recimo, po pitanju trave. Svi će isticati da trava nije droga - ja sam probao većinu droga koje možeš nać na našem tržištu, ali najveći problem je upravo trava. Rijetko prođe dan da ne zapalim. Kad ti to bude tak 10, 15 godina onda ti to jebački počne utjecat na ljubavni život, poslovni život, motivaciju, fizičku aktivnost, psihofizičko stanje. Zavidim nekim svojim prijateljima s puno zrelijim pogledom na to sve. I to mi je samo doma, kad odem na neki poslovni put - ni ne pomislim. To ti je sve psiha i volio bi da mi je netko ukazao na to ranije. To je prokletstvo mada nije takvo pravilo. (B2)

Svi sudionici istraživanja smatraju da bi *harm reduction* programi bili korisni ukoliko bi se implementirali u scenu elektronske glazbe. Iskaz jednog sudionika istraživanja najbolje sažima mišljenja svih sugovornika o potrebi za provedbom *harm reduction* programa na sceni.

Što je narod više educiran i što ima kvalitetniji uvid u realnost toga čime su okruženi, to manje rizika sve to nosi jer stvarno možeš u potpunosti promisliti o situaciji jer posjeduješ informacije. Ovak ak se susretnoš s tim mlad i glup, postoje ljudi koje to trajno ošteti. I naravno da ima

potencijal uništiti mlad život isto ko i alkohol, kocka, motori, brza vožnja, spolno prenosive bolesti, hladan beton...Sve se može zlouporabiti. (A1)

6. RASPRAVA

Kvalitativno istraživanje provedeno u sklopu ovog diplomskog rada obuhvatilo je razgovore s 12 pripadnika zagrebačke *trance* scene s ciljem utvrđivanja navika konzumacije psihoaktivnih supstanci, eventualnih loših iskustava na partyjima kao i prijašnjih iskustava s *harm reduction* programima kako bi se osiguralo uvide koji mogu doprinijeti *harm reduction* programima u klubovima i festivalima na otvorenom. Nastojali su se pritom identificirati obrasci korištenja psihoaktivnih supstanci na zagrebačkoj *trance* sceni pod pretpostavkom da se u kontekstu partyja i festivala ostvario fenomen “normalizacije droga” među mladima. Prema iskazima sugovornika, istraživanje je potvrdilo postojanje tog fenomena te su se identificirale najčešće droge na sceni - marihuana, speed, MDMA, ecstasy, kokain, LSD i gljive.

Pokazalo se da sudionici istraživanja, iako u svakodnevnom životu konzumiraju LSD i psihoaktivne gljive, nisu skloni te supstance upotrebljavati na partyjima. Kao glavne razloge navode probleme s prenapučenošću prostora u kojima se partyji odvijaju te mnoštvo podražaja koji ih ometaju u njihovom iskustvu. Skloniji su stoga konzumaciji psihodelika van konteksta partyja - u prirodi ili sigurnosti vlastitog doma. Značilo bi to da su sudionici ovog istraživanja na vlastitom primjeru otkrili važnost sintagme “set and setting” o kojoj je bilo govora u okviru “psihodeličnog” *harm reduction* pristupa. Međutim, iako sudionici ovog istraživanja nisu skloni upotrebi psihodelika na partyjima, to ne znači da se oni uopće ne konzumiraju pa bi stoga *harm reduction* programi trebali posvetiti veliku pažnju osiguravanju sigurne zone na partyjima i festivalima kakva je praksa na inozemnim festivalima.

Marihuanu i alkohol konzumiraju svi sudionici istraživanja, ali valja napomenuti da se pritom ne radi samo o kontekstu partyja već su te droge sveprisutne u životu mladih. Budući da se ovo istraživanje usmjerilo na detektiranje obrazaca korištenja supstanci specifičnih za *trance* scenu, istraživačica se nije dodatno fokusirala na otkrivanje praksi vezanih uz konzumaciju marihuane i

alkohola. Međutim, važno je naglasiti da bi *harm reduction* programi usmjereni na scenu elektronske glazbe trebali obuhvatiti upozorenja o savjesnoj konzumaciji alkoholnih pića kao i o miješanju alkohola i različitih psihoaktivnih supstanci. Isto vrijedi i za marihuanu.

Što se pak psihostimulanasa tiče, istraživanje je pokazalo da sugovornici najviše konzumiraju speed i ecstasy. Neki su pritom govorili o nesavjesnoj i pretjeranoj konzumaciji, prvenstveno kod mlađih posjetitelja partyja, što predstavlja veliki problem uslijed manjka iskustva i znanja među mladim konzumentima. Taj problem potvrdilo je i istraživanje provedeno na *underground goa trance* sceni u Belgiji (Van Havere, 2014.). S obzirom na činjenicu da se *trance* partyji kod nas održavaju u malim ili zagušljivim prostorima, takav način konzumacije može izazvati brojne štetne posljedice koje u krajnjim slučajevima mogu biti i fatalne. Važan čimbenik u sprječavanju negativnih posljedica konzumacije psihostimulansa jest redovito ispijanje tekućine što je u slučaju održavanja partyja na otvorenom često problem budući da nije osiguran pristup hladnoj, besplatnoj vodi (slična je situacija i u pojedinim klubovima). Drugi važan čimbenik jest i samokontrola (Van Havere, 2014.) koju su pokazali pojedini sudionici istraživanja dok se kao treći nameće kvaliteta pojedinih droga. U potonjem slučaju važno je napomenuti da sudionici istraživanja imaju praksu nabavljanja droga iz provjerenih izvora iako nisu čuli za slučajeve podmetanja droga sumnjive kvalitete. Pri odgovoru na pitanje vezano uz mišljenje o usluzi testiranja droga, sudionici su iskazali i strah od mogućeg uplitanja policijskih službenika u pružanje takve usluge. Važno je stoga razvijati komunikaciju između organizacija civilnog društva i javnozdravstvenih ustanova s predstavnicima pravosudnog sustava s ciljem izbjegavanja nepotrebnih uhićenja rekreativnih konzumenata droga s obzirom na činjenicu da korisnici droga neće koristiti uslugu testiranja ukoliko smatraju da postoji ikakva mogućnost problema s policijom.

Jako bitan nalaz ovog istraživanja jest činjenica da bi svi sudionici istraživanja znali pristupiti i pomoći osobi koja prolazi tešku situaciju do koje je došlo uslijed nesavjesne konzumacije droga. Svi su pritom naveli da bi osobi ponudili vode, voće, nešto slatko te ju odveli na mirnije mjesto. Vjerojatno je to odraz solidarnosti koja postoji na sceni, a koja je i razlog slobodnog i otvorenog razgovora o drogama među pripadnicima takvog tipa *underground scene* (Van Havere, 2014.). S druge strane pritom treba naglasiti i važnost osobnih iskustava s drogama kod sudionika istraživanja u pružanju pomoći drugima što je temelj *harm reduction* pristupa.

Iako u slučaju ovog istraživanja ne možemo govoriti o reprezentativnom uzorku, iskazi sudionika istraživanja dali su uvid u opće stanje na trance sceni kao i obrasce konzumacije psihoaktivnih supstanci čime je ostvaren cilj provedbe istraživanja. Isto tako, uvidi u razmišljanja i prakse samih sudionika zagrebačke trance scene doprinose prikupljanju informacija značajnih za razvoj i implementiranje *harm reduction* pristupa na mjesta gdje se takvi programi trenutno ne provode (Van Havere, 2014.).

7. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad predstavio je osnovne teorijske koncepte vezane uz provedbu programa smanjenja štete kao i scene elektronske glazbe s fokusom na *trance*. Budući da su *harm reduction* programi u Hrvatskoj usmjereni gotovo isključivo na intravenozne korisnike droga, provedbom kvalitativnog istraživanja među pripadnicima zagrebačke *trance* scene nastojalo se ukazati na potrebu postojanja takvih programa u noćnim klubovima te na glazbenim festivalima na otvorenom. Istraživanjem je utvrđena praksa konzumacije psihoaktivnih supstanci među posjetiteljima *trance* partyja u Zagrebu, a radi se pritom o LSD-u, psilocibinskim gljivama, MDMA-i, speedu, kokainu i ecstasyju. *Trance* scena izabrana je upravo iz razloga konzumacije širokog spektra psihoaktivnih supstanci među njenim posjetiteljima koji je potvrđen istraživanjem. Osim što je istraživanje pokazalo određene obrasce korištenja različitih vrsta supstanci na partyjima u Zagrebu, utvrđena su i iskustva nesavjesne konzumacije droga, osobito kod mlađih pripadnika scene. S obzirom da trenutna politika *rata protiv droga* nije pokazala učinak u smislu da će rekreativni konzumenti droga prestati s korištenjem istih, rezultati istraživanja ukazuju na potrebu implementiranja programa smanjenja štete kroz terenski rad s mladim korisnicima droga na partyjima te na festivalima na otvorenom. Sudionici istraživanja provedenog u sklopu ovog diplomskog rada naglasili su da se na trance sceni u Hrvatskoj nisu susreli s programima smanjenja štete te nedostatak takvih programa kompenziraju neformalnim djelovanjem na samom partyju (nude vodu, voće i “psihološku” pomoć u obliku razgovora u slučaju da uoče osobu koja se ne osjeća dobro). Ipak, takav način pružanja pomoći zahtijeva određenu razinu znanja i iskustva koje

posjetitelji partyja ne moraju posjedovati, osobito ukoliko se radi o mlađim ili neiskusnim posjetiteljima. Naročito se takva praksa može činiti nedovoljnom ukoliko se radi o većim događanjima u kojima sudjeluju osobe koje se međusobno ne poznaju. Također, istraživanjem je u kontekstu zagrebačke *trance* scene detektiran niz problema koji se odnose na neadekvatnu infrastrukturu opremljenost klubova *underground* scene poput nedostatka sanitarnih čvorova i sigurnih zona (*chill out* prostora) što dodatno upućuje na potrebu za uvođenjem strukturiranih *harm reduction* programa.

U skladu s tvrdnjom o tranzitornosti *rave* scene, možemo pretpostaviti da rezultate ovog istraživanja možemo primijeniti i na *underground* scene elektronske glazbe u cijeloj Hrvatskoj. Budući da su *underground* partyji teško dostupni “vanjskim” istraživačima (Van Havere, 2014.), ovaj diplomski rad nudi neprocjenjive uvide u praksu konzumacije psihoaktivnih supstanci među specifičnom skupinom mladih s obzirom na činjenicu da su sudionici istraživanja samu istraživačicu doživjeli kao pripadnicu scene s kojom mogu otvoreno razgovarati. Iako se u slučaju ovog diplomskog rada radi o malom uzorku, mišljenja i direktni uvidi u prakse korištenja droga ukazuju na potrebu uvođenja novih strategija vezanih uz konzumaciju droga koje uključuju otvoren i iskren razgovor o drogama te *peer to peer* pristup koji se pokazao najuspješnijim u slučaju provedbe programa smanjenja štete. Radovi ovog tipa odgovaraju i naputku aktualne Nacionalne strategije za suzbijanje zloupotrebe droga te stoga predstavljaju prvi korak u osmišljavanju novih politika prema drogama na razini cijele države.

LITERATURA:

1. Cvek, S., Koroman, B., Remenar, S., Burlović, S. (2013.): *Naša priča: 15 godina ATTACK!-a*. Zagreb: Autonomni kulturni centar.
2. Brlas, S. (2011.): *Terminološki opisni rječnik ovisnosti: Opis važnih tema iz područja ovisnosti o drogama, alkoholizma i problematičnog patološkog kockanja*. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo "Sveti Rok" Virovitičko-podravske županije.
3. Hakim Bey (2003.): *Privremene autonomne zone i drugi tekstovi* (priredila Katarina Peović Vuković), Zagreb: Jesenski i Turk.
4. Krnić, R. (2012.): *Post-subkulturene teorije, elektronska glazba i mladi u Zagrebu: doktorska disertacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
5. Krnić, R., Perasović, B. (2013.): *Sociologija i party scena*. Zagreb: Ljevak.
6. Jovović, I., Mardešić, V. (2008.): *Priručnik o programima smanjenja štete*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET.
7. Marlatt, G. A. (1998.): *Harm Reduction: Pragmatic strategies for Managing High-Risk Behaviors*. New York: Guilford Press.
8. Matković, T. (2000.): Rave – primjer globalne subkulture za 21. stoljeće. u: *Diskrepancija*, str. 47-56, sv.1, br.2
9. Michelow, W. (2015.): *"Start Small, Take it Easy" Results from the ANKORS Harm Reduction Survey at the 2013 Shambala Music Festival*. Tehničko izvješće.
10. Oak, A., Hanna J., Nielsen K. S., Zevic Mishor, W. (2017.): *The Manual of Psychedelic Support*. MAPS.
11. Sajko, B. (2011.): *Programi smanjenja štete*. Zagreb: Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET.
12. Van Havere, T. (2014.): Keep an eye on your friends, even when you don't know them: Drug use and harm reduction in the Goa trance scene in Belgium. u: *Drugs: Education Prevention and Policy*.

13. Wodak, A. (1994.): *The Harm Reduction Approach to Drug Control*, Princeton, NY: Woodrow Wilson School of Public and International Affairs.
14. Zendo psychedelic harm reduction: *The Zendo Project Training Manual*,
URL: <https://zendoproject.org/resources/zendo-project-training-manual/> (1.6.2020.)
15. Web stranica udruge DrogArt. URL: <https://www.drogart.org/> (30.5.2020.)
16. Web portal Klupska scena, URL:
<https://www.kluskascena.hr/recenzije/izvjestaji/jake-policijske-snage-prekinule-zagrebtibes-07102017> (3.6.2020.)
17. *The Surprising Truth About Drugs At Psychedelic Festivals | Shambhala*. Youtube kanal: PsychedSubstance. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ega9oDRJYsI&t=341s> (30.5.2020.)
18. HA-REACT Joint Action on HIV and Co-infection Prevention and Harm Reduction: *Harm Reduction Services in Synergy between Institutions and NGOs: The Croatian Experience* (2018).
URL: <https://www.aidsactioneurope.org/en/publication/harm-reduction-services-synergy-between-institutions-and-ngos-croatian-experience>
19. *Clubbing i zdravlje mladih*, film snimljen za potrebe javnog zagovaranja za pokretanje nightlife outreach programa u Srbiji. Youtube kanal udruge ReGeneracija. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gI_QbDuViMk

DODATAK 1: Protokol za provođenje polustrukturiranog intervjua o pogledima i iskustvima korisnika psihoaktivnih supstanci na zagrebačkoj trance sceni

TRANCE SCENA

1. Koliko si godina na sceni? (DJ-i, organizatori) / Koliko dugo posjećuješ trance partije u Zagrebu? Koliko često odlaziš na partije? (konzumenti scene)
2. Imaš li neki preferabilni žanr trance-a (na kojeg posebno voliš izlaziti)?
3. Koji klubovi su u pitanju?
4. Možeš li izdvojiti nešto što te posebno motivira za izlazak na partije? Je li to glazba, ples ili nešto treće?

INFRASTRUKTURA

1. Jesi li obratio/la pozornost na infrastrukturu klubova? Što ti se čini, kakva je njihova kvaliteta? (veličina prostora, sanitarni čvor, prozračnost...)
2. A što se tiče partija na otvorenom i manjih festivala?
3. Jesi li svjedočio/la nekim problemima koja se tiču organizacije partija/festivala ili si možda uočio/la neke konkretne logističke propuste? Jesu li festivali uvijek lako pristupačni?
4. Što je tebi najbitnije da bi se osjećao/la sigurno i slobodno kada si na nekom partiju?

PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE

1. Elektronsku glazbu često se veže uz konzumiranje psihoaktivnih supstanci u svrhu postizanja određenog tipa iskustva na samom partiju. Koje je tvoje mišljenje o tome? Jesi li primijetio/la takav trend? Možeš li mi ukratko opisati svoje viđenje situacije?
2. Što misliš je li korištenje psihoaktivnih supstanci jedan od glavnih motiva izlaska na partije?

3. Koristiš li i ti psihoaktivne supstance? Možeš li mi reći koje su to? Koliko često ih koristiš na partijima?
4. Konzumiraš li psihoaktivne supstance isključivo rekreativno, primjerice samo vikendom, ili češće? Je li isti slučaj i s tvojim prijateljima/poznancima?
5. Kakva iskustva i navike si primijetio kod svojih prijatelja i ostalih posjetitelja scene? Koje psihoaktivne supstance najčešće koriste?
6. Jesi li ikad probao/la psihoaktivnu supstancu za koju nisi bio/bila siguran/a što točno jest? Znaš li nekoga tko se našao u takvoj situaciji?
7. Na koji način nabavljaš psihoaktivne supstance? Je li u pitanju neki provjereni izvor ili to pak ovisi o 'sreći' na samom partiju?

HARM REDUCTION

1. Jesi li ikad u Zagrebu dobio/la edukativne materijale o pravilnom korištenju psihoaktivnih supstanci i upozorenjima vezanim uz njihovu upotrebu?
2. Jesi li prisustvovao/la partijima i festivalima na kojima su bili prisutni harm reduction radnici ili pak određeni aspekti harm reduction programa poput dijeljenja edukativnih materijala o korištenju psihoaktivnih supstanci, vode, voća i slično? Gdje i kada je to bilo? Kako ti se čini takav pristup?
3. Bi li znao/la na koji način pristupiti osobi koja prolazi negativno iskustvo uzrokovano miješanjem psihoaktivnih supstanci ili pak pretjeranom količinom konzumirane supstance? Jesi se našao/la u takvoj situaciji? Jesi li promijetio/la kako se ponašaju pojedinci na festivalima i partijima koji primijete osobu koja je 'pretjerala' ili krivo procijenila situaciju u tom pogledu?
4. Koristiš li čepiće za uši? Koriste li ih tvoji prijatelji i ostali posjetitelji partija?
5. Što je s vodom? Je li ona uvijek dostupna? Paziš li da unosiš dovoljno tekućine za vrijeme partija ili zaboraviš na to?
6. Ukoliko konzumiraš drogu uvlačenjem kroz nos, paziš li da koristiš čisti 'alat' za uvlačenje? (pitanje se preskače ukoliko je sudionik istraživanja naveo da ne konzumira psihoaktivne supstance)
7. Jesi li čuo/čula za mogućnosti testiranja droga na festivalima i partijima? Misliš li da je važno da ljudi znaju sastav onog što konzumiraju?

8. (DJ-i, organizatori) Sada kad smo malo popričali o konceptu harm reduction-a, možeš li mi reći bi li bio spreman u svom klubu ili na svojim partijima/festivalima angažirati harm reduction organizacije? Koje bi negativne strane takvog angažmana mogle biti iz tvoje perspektive organizatora? Što bi trebalo učiniti da se one izbjegnu? (Poveznica s programima smanjenja štete zapravo je poveznica s korištenjem ilegalnih supstanci na partiju/festivalu - mogući utjecaj na lošu reputaciju kluba/festivala)

PROGRAMI SMANJENJA ŠTETE NA ZAGREBAČKOJ TRANCE SCENI: POGLEDI I ISKUSTVA KORISNIKA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

SAŽETAK:

Harm reduction programi ili programi smanjenja štete oblik su politike prema drogama koja se usredotočuje na njihove štetne posljedice. Ti programi temelje se na stavu da ukoliko korisnik/korisnica ne želi ili ne može prestati s uzimanjem droga, društvo treba smanjiti štetne posljedice koje nastaju kod pojedinca i cjelokupne zajednice. Ovaj diplomski rad s jedne strane sadrži pregled teorijskih pristupa vezanih uz programe smanjenja štete te prikaz problematike njihova provođenja u Hrvatskoj od početka devedesetih, dok se s druge pak strane analizira potreba uvođenja *harm reduction* programa na primjeru specifične scene elektronske glazbe – *trance* scene u gradu Zagrebu. *Trance* scena naročito je pogodna za analizu ove problematike, posebice njen *underground* aspekt na kojeg će se fokusirati ovaj rad, s obzirom na to da *trance* partyji na otvorenom čine jedan od najrizičnijih oblika prakticiranja ovakvog načina provođenja slobodnog vremena zagrebačkih *ravera* zbog činjenice da se održavaju najčešće u predjelima izvan gradova koji su teško dostupni institucionalnim oblicima pružanja prve pomoći. Također, posjetitelji *trance* partyja skloniji su konzumaciji šireg spektra psihoaktivnih supstanci.

HARM REDUCTION IN CONTEXT OF TRANCE SCENE IN ZAGREB: VIEWS AND EXPERIENCES OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCE USERS

SUMMARY:

Harm reduction programs are a form of drug policy that focuses on their harmful effects. These programs are based on the view that if a user is unwilling or unable to stop taking drugs, society should reduce the harmful consequences for the individual and the community as a whole. This thesis contains an overview of theoretical approaches related to harm reduction programs and an overview of the problems of their implementation in Croatia since the early 1990s, while on the other hand it analyzes the need to introduce harm reduction programs on the example of a specific electronic music scene - the *trance* scene in the city of Zagreb. The *trance* scene is particularly suitable for the analysis of this issue, especially its *underground* aspect on which this paper will focus, given that outdoor *trance* parties are one of the most risky forms of practicing this way of spending free time Zagreb ravers due to the fact that in areas outside cities that are difficult to

access to institutional forms of first aid. Also, trance party visitors are more inclined to consume a wider range of psychoactive substances.